

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kaja Vrhovec Andrič

Kemalizem med mitom in stvarnostjo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kaja Vrhovec Andrič

Mentor: red. prof. dr. Aleš Debeljak

Kemalizem med mitom in stvarnostjo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Za pomoč in nasvete pri pisanju se zahvaljujem mentorju, rednemu profesorju dr. Alešu Debeljaku. Posebna zahvala gre mojim turškim prijateljem, ki so neumorno odgovarjali na vsa moja vprašanja v zvezi z obravnavano temo - *Arkadaşlar, çok teşekkürler!* Nenazadnje pa gre največja zahvala moji družini in fantu Alešu, hvala vam za podporo in vzpodbudo!

Kemalizem med mitom in stvarnostjo

Kemalizem se je pojavil z ustanovitvijo republike in pojavom kulta osebnosti po razpadu Otomanskega cesarstva, torej v času nastanka moderne Turčije. Mustafa Kemal Atatürk je kot oče turškega naroda uvedel reforme in z njimi državo zahodnega tipa, s čimer se je začela država močno razlikovati od ostalih v muslimanskem svetu. Mitologija kemalizma je postala uradna ideologija države in to ostaja vse do današnjih dni. Trenutno prestaja veliko preizkušnjo, saj se islamistična struja krepi, še posebej pod vplivom vladajoče politične stranke AKP. Množični protesti se odražajo predvsem v vprašanju, katera ideologija bo prevladala – kemalistična ali islamistična. Pričujoče diplomsko delo odpira vprašanja o tem, ali bo kemalizem ostal uradna ideologija in sekularnost del politične ureditve države, ali se bo mitološka razsežnost kemalizma ohranila in v kakšno stvarnost se bo obrnila turška družba. Diplomsko delo poskuša razložiti, kako je prišlo do nastale situacije, in prepoznati ter kontekstualno umestiti vlogo kemalizma v današnji turški državi in svetu.

Ključne besede: moderna Turčija, kult osebnosti, Mustafa Kemal Atatürk, kemalizem, sekularizem.

Kemalism - myth or reality

Kemalism was manifested alongside the establishment of modern republic of Turkey and the eruption of the cult of personality. This happened after the fall of Ottoman Empire. Mustafa Kemal Atatürk, considered the father of the Turkish nation, introduced reforms and with them a country of a Western type. With this Turkey started to distinguish itself from the others in the Muslim world. The mythology of Kemalism became and remained the official ideology of the country. However, under the influence of the currently ruling party AKP the Islamic stream is being strengthened and thus the ideology is being challenged. Hence the massive protests reflect mostly the question which ideology will prevail – kemalistic or Islamic. The study presented will open the questions whether kemalism will remain the official ideology and hence secularity part of the political structure of the country, whether the mythical dimension of kemalism will be preserved and in what kind of reality will the Turkish society step in next. It will try to be explained how the current situation came to be and at the same time recognised and contextually placed what the role of kemalism in today's Turkey and the World is.

Key words: modern Turkey, cult of personality, Mustafa Kemal Atatürk, kemalism, secularism.

KAZALO

1 UVOD	6
2 NASTANEK IN RAZVOJ MODERNE TURČIJE	7
2.1 Nastanek republike	7
2.2 Nova Turčija (1923–1945)	9
2.2.1 Rojstvo kemalizma in spogledovanje s fašizmom	12
2.3 Obdobje večstrankarskega sistema (1946–danes)	13
2.3.1 Premoč demokratov	15
2.3.2 Vojaška intervencija in Druga republika	16
2.3.3 Obdobje nestabilnih vlad in ponovnih vojaških posredovanj	16
2.3.4 Oblast prevzame stranka AKP	19
3 KEMALIZEM	21
3.1 Kemalistične reforme	21
3.1.1 Prepoved feza	22
3.1.2 Nov koledar	22
3.1.3 Ukinitvev šeriatskega prava	23
3.1.4 Pravice žensk	23
3.1.5 Nova pisava	24
3.2 Ideologija, mitologija in oblikovanje kulta osebnosti	25
3.2.1 Oblikovanje kemalistične identitete skozi kulturo potrošništva	27
3.3 Kritika Atatürka in kemalizma	29
4 USODA KEMALIZMA V ERDOĞANOVEM ČASU	31
4.1 Politika Erdoğan in njegove stranke ter njen odnos do kemalizma	32
4.2 Protesti v letih 2013 in 2014 ter navezave na kemalizem	33
5 SKLEP	36
6 LITERATURA	38

1 UVOD

Vsakdo, ki je že bil v Turčiji, ve, da so podobe Atatürka nekaj najbolj običajnega in zelo pogostega. Njegovi kipi stojijo na vsakem koraku, njegov portret lahko človek vidi v javnih stavbah, restavracijah, bolnišnicah, šolah, na univerzah in na vsakem od bankovcev turških lir ... Atatürk je prisoten tudi v pop kulturi, na ulicah se prodajajo različni izdelki z njegovo podobo, od potiskanih majic, šalic, prstanov, do plakatov ali slik, poleg tega ni redkost, da mladi na socialnem omrežju Facebook namesto svoje objavijo njegovo fotografijo. Zakaj je temu tako? Kako je mogoče, da je dediščina njegovih idej še vedno tako zelo živa in prisotna med pripadniki turškega naroda? Takšna in podobna vprašanja so se mi porajala med mojim pol letnim bivanjem v Turčiji. V diplomski nalogi zato poskušam podati globlji vpogled v ta fenomen. Raziskovala sem mit o političnem voditelju na primeru Atatürka in njegov kult osebnosti skušala razvozlati tako zgodovinsko kot tudi kontekstualno. Pričujoča diplomatska naloga razlaga razvoj kemalizma, kako in zakaj je postal -izem in kakšna je njegova vloga med turškim prebivalstvom danes.

V prvem poglavju se bom posvetila zgodovini moderne Turčije od propada Otomanskega cesarstva in nastanka republike ter izvolitve prvega predsednika pa vse do današnjih časov politike Recep Tayyip Erdoğan in njegove stranke AKP.

V drugem poglavju bom raziskala ideologijo kemalizma in skušala ugotoviti njene mitološke razsežnosti. Prikazala bom vzpon kulta osebnosti in njegovo ohranjanje skozi vsa ta leta. Nadalje se bom posvetila tudi vprašanju, na kakšne načine je vladajoča politika po Atatürku ohranjala mit pri življenju ali pa ga, nasprotno, skušala izbrisati.

V zadnjem in po mojem mnenju najpomembnejšem poglavju bom skušala ugotoviti, kakšna je vloga kemalizma v času Erdoğanove, še posebej v zadnjih letih sporne politike. Med množičnimi protesti, ki so se začeli konec maja leta 2013, se je podoba Atatürka začela pojavljati še pogosteje. In spet, kot že tolikokrat prej, je postala simbol za upor in revolucijo. Zanimalo me bo, na kakšen način se Erdoğanova politika bori proti tako močni mitologiji in ideologiji in kako po drugi strani ljudje prav to isto mitologijo/ideologijo uporabljajo proti njegovi politiki in za uveljavljanje svojih pravic in interesov.

V diplomski nalogi bom torej poskušala odgovoriti na omenjena vprašanja in osvetliti problem trenutne politične situacije v Turčiji. Moja predpostavka ali hipoteza je, da stranka AKP sistematično izpodbija ideologijo kemalizma, hkrati pa protestniki prav to zavračanje uporabljajo proti njim in se tako borijo proti aktualni oblasti.

2 NASTANEK IN RAZVOJ MODERNE TURČIJE

V pričujočem poglavju bom podala kratek zgodovinski oris razvoja Turčije kot države od razpada Otomanskega imperija naprej. Poznavanje zgodovinskega ozadja je ključno za razumevanje političnih mitologij in pojava kemalizma, o čemer bom podrobneje pisala v nadaljevanju diplomske naloge. V tem poglavju bom večino podatkov povzemala iz knjige *The making of modern Turkey (Nastanek moderne Turčije)*, ki od vse prebrane literature na to temo ponuja po mojem mnenju najbolj kvaliteten vpogled v problematiko, ki me zanima, in torej podaja strnjeno védenje o politični in socialni situaciji pri nastanku republike. Avtor knjige, Feroz Ahmad, je profesor zgodovine na Univerzi Massachusetts v Bostonu in je pomemben strokovnjak za turško zgodovino, še posebej za nastanek republike in razvoj demokracije.

2.1 Nastanek republike

Šest stoletij neprekinjene Otomanske vladavine se je z vmesnimi vzponi in padci konec 19. stoletja začelo krhati. Obdobje sultanov in turških osvajalskih pohodov je z ustanavljanjem nacionalističnih gibanj na začetku 20. stoletja postopoma doživljalo svoj konec. Eden dejavnejših ljudi na tem področju je bil takrat že izšolani vojaški stotnik Mustafa Kemal Atatürk. S svojimi prijatelji in somišljeniki je ustanovil tajno združbo Domovina in svoboda, ki je kasneje postala Komite za združitev in napredek, bolj znan pod imenom Mladi Turki. »Namen komiteja je bil izriniti takratnega sultana Abdülhamida z oblasti in obnovitev ustave.« (Sonyel 1989, 4) Odlok za ponovno vzpostavitev ustavnega reda je bil objavljen 24. julija 1908. Njegovi zagovorniki so v njem zahtevali, naj Otomansko državo vodi parlament, ki bi uporabljal enoten sklop zakonodaje brez izjem in tujega vmešavanja. Svoboda, pravica in bratstvo naj prevladajo nad sultanovo močjo, ne glede na vero ali materni jezik. (Mango 1999, 80–81)

Sledilo je petletno obdobje trenj in političnih bojev med podporniki sultana in zagovorniki modernizacije, ki so se končali v prid komiteja. Leta 1912 in 1913 sta izbruhnili dve balkanski vojni, ki sta pomenili uvod v prvo svetovno vojno, v kateri se je Turčija oziroma tedaj še Otomansko cesarstvo priključilo centralnim silam (Avstro-Ogrska, Nemčija, Bolgarija). Kot piše Ahmad v svoji knjigi, se je 'velika vojna' izkazala kot prelomnica za ves svet, še posebej za Turke. Uničila je Otomansko cesarstvo, prav tako kot tudi druge imperije v srednji in vzhodni Evropi. Toda v primeru Turčije je vojna hkrati osvobodila narod od evropskega nadzora in vmešavanja. Omogočila je komiteju, da izvede program reform, ki so preoblikovale družbo na tako radikalen način, da je upravičeno sklepati, da so bili socialni temelji nove nacionalne države, ki je nastala leta 1923, postavljeni prav v teh vojnih letih. (Ahmad 1993, 40)

Ahmad nadaljuje, da so se štiri leta vojne, čeprav uničujoča, izkazala kot ključnega pomena pri ustvarjanju nove miselnosti in samopodobe med Turki, še posebej med člani vladajočega razreda, ki je nastal z 'mladoturško' revolucijo leta 1908. Učinkovitost vojske na bojišču, predvsem Kemalovo zmagoslavje v Gallipoliju, je izničilo travmo balkanskih vojn in ostalih vojaških porazov pred tem. Turki so verjeli, da jim uspeh v svetovni vojni podeljuje pravico, da zaživijo kot enoten narod. Prav ta samozavest in nov pogled na lastno ljudstvo kot narod, je imelo veliko vlogo pri nastanku moderne Turčije. Sultanova moč in karizma, s katero je vodil imperialno državo, kot bi bila ta povsem v njegovi osebni domeni, je bila uničena, prevladal pa naj bi populizem, oblikovan s strani članov Komiteja za združitev in napredek. (Ahmad 1993, 45–46) Mustafa Kemal je pred skupščino v Ankari dejal: »Naše stališče, ki je populizem, pomeni, da morajo biti moč, oblast, suverenost in administracija v rokah ljudstva.« (Lewis 1968, 256) Otomanski imperij se je z izgubo Libije in balkanskih provinc občutno skrčil že pred začetkom prve svetovne vojne in tako je območje postalo veliko bolj homogeno, čeprav je bilo med Turki še vedno veliko etničnih manjšin, kot na primer Kurdi in Armenci. Tako se je kljub spremembam pozitivnega značaja prva svetovna vojna izkazala kot katastrofa za turško državo. Izgon in poboj Armencev v teh letih je povezalo zavezniške sile v reševanju armenskega vprašanja na področju Anatolije. Na Turčijo so z vseh strani prežale pohlepne angleške, francoske, italijanske in ameriške sile, ki pa se niso mogle dogovoriti, kako bi razdelile vojni plen, kar je šlo, kot se je izkazalo, Turčiji v prid.

Do januarja 1920 so imeli nacionalisti z Mustafo Kemalom na čelu pod nadzorom zadnji otomanski parlament v Istanbulu. Skupščina je sprejela Nacionalni pakt in tako še bolj

izolirala sultanovo kolaboracionistično vlado. (Ahmad 1993, 49) Zavezniške sile, zaskrbljene zaradi vse večje moči nacionalistov, so marca okupirale Istanbul in zaprle okrog 150 nacionalistov in članov komiteja. Mustafa Kemal se je v znak protesta odzval s pozivom za izvolitev novega parlamenta, ki je meseca maja imenoval svoj izvršilni odbor z Mustafom Kemalom na mestu predsednika. V tem za nacionaliste kritičnem letu, ko so se borili že proti grškim, armenskim in francoskim silam, so se morali soočiti še z vojsko kalifata¹, saj se je sultan-kalif javno obrnil proti njim in jih označil za sovražnike islama. Takrat se je pokazalo, da se je izgubilo še tisto malo legitimnosti, ki jo je prej uživala sultanova vlada. Zavezniške sile so imele dovolj poveljnih problemov že na domačih tleh, zato je prišlo do dogovora o ponovni vzpostavitvi turške suverenosti in pogajanja o mirovnem sporazumu so se lahko začela. Pogodba (Lausanski sporazum), ki je priznala ustanovitev turške države s skoraj povsem istimi mejami, kot so bile določene v Nacionalnem paktu, je bila podpisana 23. julija 1923. S tem je bila razveljavljena Sevreska mirovna pogodba iz leta 1920 – sporazum med antanto in otomansko vlado, po kateri naj bi se ozemlje Otomanskega cesarstva razdelilo med zmagovalce vojne. Nova vlada je izglasovala, da se ukine starodavno institucijo, ki je sedem stoletij poveljevala Otomanskemu imperiju, in tako je bila utrjena pot do razglasitve republike 29. oktobra 1923. (Ahmad 1993, 49–51)

2.2 Nova Turčija (1923–1945)

Obdobje od ustanovitve republike do konca druge svetovne vojne, znano tudi kot obdobje enostrankarskega sistema, je bilo zaznamovano z velikimi spremembami in reformami v turški družbi. Za nacionaliste se je odprlo novo poglavje turške revolucije, saj je bilo potrebno oblikovati nov režim, katerega temelji so bili postavljeni v osvobodilni vojni. Ključna osebnost oblikovanja novega režima je bil Atatürk, ki je narod po razglasitvi republike v enem izmed svojih govorov posvaril: »Uspehi, ki jih je naša vojska dosegla do sedaj, ne morejo šteti kot pravo odrešenje za našo državo. Ti uspehi so nam le pripravili teren za naše prihodnje zmage. Ne napihujmo se z vojaškimi zmagami, raje se pripravimo na nove zmage v znanosti in ekonomiji.« (Atay v Lewis 1968, 255–256) To je bila težka naloga, pravi Ahmad, kateri je botrovalo več kot petsto let tradicije. Celotno sultanovo izdajstvo ljudstva s kolaboracijo z Britanci konzervativcev ni odvrnilo od prepričanja, da bo kalif s svojimi duhovnimi pooblastili še vedno odločal kot glava države. Domnevali so, da bo kalif še vedno tisti, ki bo

---

¹ Kalifat je islamska država, na čelu katere je kalif. Kalif ima pooblastila za odločanje o pravnih vprašanjih na podlagi šeriatskega prava in svete knjige Koran.

imel moč v islamski ustavni ureditvi in bo tako zagotavljal, da načela šeriata ne bodo kršena. Prav takšno islamistično državo pa je Atatürk videl kot največje prekletstvo, ki ohranja zaostalost države. On in njegovi podporniki so želeli Turčijo preoblikovati v moderno nacionalno državo, ki bi potemtakem morala biti sekularna in racionalna, s poudarkom na razvoju znanosti in sodobne izobrazbe, s čimer bi lahko ustvarili moderno industrijsko gospodarstvo. Toda preden so to lahko dosegli, so morali preseči politično moč reakcionarjev in konservativcev. (Ahmad 1993, 52–53)

Mustafa Kemal je pogosto govoril o oblikovanju stranke, ki bi delovala na čelu sprememb, in tako aprila 1923 ustanovil Ljudsko stranko. Da so se še bolj distancirali od konservativcev, ki so bili močno zasidrani v starodavnem imperialnem mestu Istanbulu, so določili Ankaro za glavno mesto države, prav tako pa tudi za sedež vlade. Fokus politične dejavnosti je postala Ljudska stranka in Mustafa Kemal se je končno soočil z opozicijo glede vprašanja kalifata kot vodilne institucije pri odločanju na državni ravni. 29. oktobra je predlagal spremembo ustave, in sicer, da naj Turčija postane republika s predsednikom države (izvoli ga državni zbor), pristojnim za imenovanje predsednika vlade. Po dolgem razpravljanju je bila odločitev sprejeta in Mustafa Kemal je bil izvoljen za predsednika republike. (Ahmad 1993, 54).

Kot nadaljuje Ahmad, konservativci tudi po razglasitvi republike niso prenehali s političnim bojem proti nacionalistom in so nadalje uporabljali kalifat za simbol opozicije in poudarjali njegov pomen v islamskem svetu. Kemalistom je bilo jasno, da bodo zagovorniki starega režima, vse dokler bodo obstajali kalifat in številne druge islamske institucije, lahko manipulirali s simboli islama in jih uporabljali kot močno orožje proti reformatorjem in njihovem programu. Kemal je bil mnenja, da je potrebno islamsko vero očistiti in povzdigniti nad položaj političnega inštrumenta in manipulacije, za kar so jo stoletja izkoriščali. Kmalu je državni zbor odstavil kalifa in odpravil kalifat ter dal izgnati iz države vse člane otomanske oblasti. Sprva se je zdelo, da je islamsko vero mogoče politično nevtralizirati, vendar opozicija ni našla druge ideologije, s katero bi se lahko borila proti revolucionarjem. (Ahmad 1993, 54) Poleg tega pa je bilo tudi v vrstah komiteja in med vojsko veliko takih, ki so še vedno zagovarjali stari sistem. »Številni poslanci iz Ljudske stranke so se združili in ustanovili opozicijsko stranko pod imenom Napredna republikanska stranka (Progressive Republican Party), ki naj bi predstavljala otroka, rojenega iz stiske in pomanjkanja svobode v državi, ki je vodena s čudno in bolečo diktaturo vlade.« (Ahmad 1993, 57)

Skupščina je po tem sprejela izreden zakon – Zakon za vzdrževanje reda, ki je dal vladi tako rekoč absolutno moč. Oboroženi s pooblastili tega zakona so uvedli posebna sodišča, znana tudi kot neodvisni tribunali, in tako učinkovito utišali nasprotnike režima. Napredna republikanska stranka je bila do junija 1925 razveljavljena, kmalu zatem pa še ostala opozicija. V naslednjih dveh letih so neodvisni tribunali na smrt obsodili več kot petsto ljudi. Kemalisti so v tem času izkoristili priložnost za sprejetje radikalnih reform, proti katerim bi se drugače upirali, tako opozicija kot ljudske množice. Vse politične dejavnosti zunaj vladajoče stranke so torej prenehale. Prvič po letu 1908 je država dosegla politično stabilnost, vendar gospodarske koristi za ljudi niso sledile. Ekonomija je stagnirala, medtem ko je delovala pod omejitvami Lausanskega sporazuma, ki je določal, da mora država ohranjati relativno odprt trg do leta 1929. Blagovni primanjkljaj Turčije se je znatno povečal, s tem pa je prišlo do dviga cen in splošnega gospodarskega nezadovoljstva. Tudi tuji kapital, ki naj bi rešil uničeno povojno ekonomijo, ni prišel, saj je bila Turčija nizko na prioritetni listi izvoznic kapitala, kot sta bili Velika Britanija in Amerika. Zlom ameriške borze leta 1929 je še poslabšal že tako kritične razmere s strašnim nižanjem cen kmetijskih pridelkov, praktično edinih produktov, ki jih je Turčija izvažala. (Ahmad 1993, 58–59)

Turški veleposlanik v Parizu Fethi Bey se je, ko je leta 1930 prišel nazaj v Turčijo, s Kemalom dogovoril o ustanovitvi opozicijske stranke. Kemal naj bi mu zagotovil, da ni želel, da bi Turčija spominjala na diktaturo, niti da bi svojemu narodu nakopal zapuščino totalitarističnega režima. Zato sta se dogovorila, da bosta sodelovala in ustvarila zvesto opozicijo pod Fethijevim vodstvom, ki jo je Kemal poimenoval Prosta republikanska stranka (Free Republican Party). (Weiker v Ahmad 1993, 59) Od takšnega dvostrankarskega sistema je bilo pričakovati, da bo olajšal politične napetosti in ustvaril konsenz za nujno potrebne gospodarske reforme. Pričakovalo se je tudi, da bo blaga opozicija izboljšala podobo Turčije v zahodni Evropi in ji tako pomagala priti do tujih posojil in naložb. Ljudje, ki so se odtujili od vladajočih političnih voditeljev, so se do Proste republikanske stranke odzvali z navdušenjem. Množice so pozdravljale Fethija kamorkoli je prišel, vsa opozicija se je zbrala okrog njegove stranke in ljudje so množično protestirali. Kemal je bil pretresen zaradi nepričakovanega odziva ljudstva, zato se je odločil, da bo prekinil eksperiment z dvostrankarskim sistemom, in v istem letu je stranko že preklical. Večina ljudi, celo tistih v bolj naprednih delih države, se ni poistovetila z novonastalim stanjem v državi. Prebivalstvo je bilo sumničavo, užaljeno in nezmožno doumeti novo nastajajoči red. Preteklost je bila vse prej kot izbrisana – kljub izključenosti otomanski vladajoči razred ni bil povsem izoliran od preostalega dela družbe, še

posebej v smislu ideologije. V več stoletjih vladavine so ustvarili veliko mrežo institucij, zlasti takšnih verskega značaja, in to med skoraj vsemi družbenimi plastmi. Poleg tega režim do takrat še ni prinesel nobene materialne koristi za državo, ljudje so še naprej trpeli zaradi posledic dveh desetletij vojne in socialni krizi ni bilo videti konca. (Ahmad 1993, 59–61)

2.2.1 Rojstvo kemalizma in spogledovanje s fašizmom

Kemalisti so se odločili izboljšati položaj z odločitvijo, da država prevzame polno odgovornost za družbeno-gospodarski razvoj. Obenem pa so začeli proizvajati novo ideologijo, ki so jo poimenovali kemalizem (imenovan tudi atatürkizem oziroma Atatürkçülük), s katero so se želeli otresti preteklosti, priti do hitrega napredka in si pridobiti naklonjenost ljudi. Do začetka tridesetih let sta bila liberalizem in demokracija diskreditirana tudi v očeh mnogih kemalistov, predvsem zaradi nestabilnosti v zahodni Evropi. Enostrankarski režimi, zlasti fašistična Italija, so se ponujali kot privlačna alternativa. Zdelo se je, da je fašizem tista ideologija, ki je ustrezala potrebam v Ankari. S kemalizmom je delila ljubezen do nacionalizma in sovražstvo do razrednega boja. Poleg tega je fašizem uspel v času krize v Italiji in bil tako zgled za Turčijo, ki je prav tako prestajala krizno obdobje. Pa vendar se je naklonjenost fašizmu v Turčiji pokazala bolj na področju delovanja in organizacije kot pa v samih idejah. Kemalistični režim ni nikoli zavračal liberalnih principov, ideje o napredku ali pomembnosti pravne in ustavne države, prav tako ni zanikal univerzalnosti civilizacije ter osnovne enakopravnosti vseh ljudi in etničnih skupin, kot so to delali fašisti. (Ahmad 1993, 61–65)

Kemalizem kot ideologija je bil lansiran leta 1931 na tretjem kongresu stranke, ko so sprejeli šest temeljnih in nespremenljivih načel: republikanizem, nacionalizem, populizem, statizem, sekularizem in revolucionizem/reformizem. Šest let kasneje so ta načela zapisali v ustavo. (Ahmad 1993, 63) Pot proti Zahodu v Turčiji ni bila takšna kot ostali poskusi vesternizacije; bila je vpletena v eksperiment, ki je bil edinstven, tako na lokalni kot internacionalni povojni sceni. (Ahmad 1993, 66) Kemalisti so začeli uživati vse večje zaupanje ljudstva, bili so ponosni na stabilno (čeprav slabo razvito) ekonomijo, vsaj glede na tisto na zahodu, ki je bila v globoki krizi. Ponosni so bili na to, da je nemški ekonomist Werner Sombart napisal, da je Turčija potrebovala človeka z močno voljo, kot je Mustafa Kemal, ki bo lahko pripeljal državo iz kaosa. Prekinitev politike v času hude krize se je zdela upravičena, saj, kot so

zapisali v radikalnem kemalističnem mesečniku *Kadro*, »takrat človečnost hrepeni po podjetnih junakih in ne potrebuje prebranih politikov.« (Kadro v Ahmad 1993, 66–67)

Kljub temu, da so bili ljudje v tem obdobju soočeni z mnogimi spremembami in reformami (o kemalističnih reformah bom podrobneje govorila v naslednjem poglavju), so v Atatürku videli odrešitelja, in ko je turški narod 10. novembra 1938 pretresla novica o smrti njihovega vodje, je državo preplavila vsesplošna žalost. Ljudje so žalovali na ulicah in ko so predsednika prepeljali iz Istanbula v Ankaru, je bilo organizirano veliko obredje. Stabilnost nove republike je bila očitna ob neproblematični izbiri predsednikovega nasledstva. Dan po Atatürkovi smrti so za predsednika izvolili njegovega tesnega sodelavca Ismeta İnönüja. (Chapin Metz, 1995)

Napetosti v Evropi so se vse bolj zaostrovale in bližala se je vojna, vendar je İnönü vztrajal pri tem, da Turčija ostane nevtralna, razen če bi bili ogroženi ključni interesi države. S sovjetsko-nacističnim paktom o nenapadanju (Pakt Ribbentrop-Molotov) je Turčija podpisala pogodbo o vzajemni pomoči z Veliko Britanijo in Francijo. Temu je sledil še sporazum o nenapadanju z Nemčijo, vendar je Turčija prekinila diplomatske odnose s Hitlerjevo vlado in ji februarja 1945 napovedala vojno, saj je bil to nujen predpogoj za udeležbo na konferenci Mednarodne organizacije, na kateri so bili ustanovljeni Združeni narodi. Turčija je s tem postala ena izmed enainpetdesetih prvotnih članic Organizacije združenih narodov. (Chapin Metz, 1995)

Po upokojitvi konservativnega in avtoritarnega generalnega načelnika Çakmaka se je pričelo rahljanje enopartijskega režima. Predsednik İnönü je 1. novembra 1945 v svojem govoru namignil, da je pripravljen na velike prilagoditve v političnem sistemu, saj morajo priti na raven, ki bo v skladu s spremenjenimi razmerami v svetu, pri čemer se je skliceval na zmago demokracij nad fašizmom. Glavna pomanjkljivost turškega političnega sistema je bila po njegovem mnenju prav pomanjkanje opozicijske stranke. (Ahmad 1993, 102)

2.3 Obdobje večstrankarskega sistema (1946–danes)

Čeprav so bili za spremembe v turškem političnem sistemu ključni zunanji dejavniki, je k njim močno pripomoglo tudi slabenje zavezništva med vojaško-birokratsko elito, posestniki in buržoazijo. Zasebni sektor se je v času republike znatno povečal in ni bil več pripravljen prenašati nepredvidljivega in samovoljnega ravnanja države. K odporu so jih spodbujali tudi

pritiske z Zahoda, zlasti iz Združenih Držav, ki so pozivale k odprtju trga. Z zakonom o zemljiški reformi, ki je prišel pred skupščino januarja 1945, so kemalisti želeli prekiniti politično držo zemljiških posestnikov in vojnih dobičkarjev in zagotoviti neodvisna kmečka lastništva. Po nekaj mesečnih pregovarjanjih je bil zakon sprejet. Kritiki zakona so trdili, da bo zemljiška reforma privedla do upadanja proizvodnje in da reforma krši ustavno načelo zasebne lastnine. Štirje izmed glavnih kritikov, poslovnež in bankir Celâl Bayar, birokrat Refik Koraltan, profesor zgodovine Fuad Köprülü in posestnik Adnan Menderes, so razširili napad na vlado in predlagali, da bi morali v celoti izvajati načelo nacionalne suverenosti, kakor je zapisano v ustavi, in da bi se moralo ustanavljanje političnih strank izvajati v skladu z načeli demokracije. Njihovi vztrajni napadi na glavno stranko so pripeljali do izгона treh, Bayar pa je izstopil sam. Govorice, da bo le ta s svojimi prijatelji ustanovil opozicijsko stranko, so bile potrjene januarja 1946, ko je bila sestava nove Demokratske stranke (Democrat Party) uradno potrjena. Novica o novoustanovljeni opozicijski stranki ni sprožila alarma v Republikanski ljudski stranki, navsezadnje so bili člani stranke dolgoletni kemalisti, ki so pravzaprav zagovarjali enako filozofijo kot njihovi nasprotniki, le z drugačnimi poudarki. (Ahmad 1993, 103) Sprva se je zdelo, da bo Demokratska stranka opravljala nalogo nadzorne stranke, saj se je njihov program komaj kaj razlikoval od vodilne stranke. Sprejeli so šest načel kemalizma, kot je bilo zahtevano v ustavi, vendar so dejali, da jih bodo interpretirali skladno s potrebami časa. Trdili so, da je njihov glavni cilj napredek demokracije, kar pa bi pomenilo, da bi morali kar se da omejevati posege vlade in se truditi za povečanje pravic in svoboščin posameznika. Zahtevali so, da politične pobude prihajajo 'od spodaj', od ljudi, in ne 'od zgoraj', s strani strank. Demokrati so tako kmalu postali zagovorniki zasebnih podjetnikov in individualnih iniciativ, s čimer so dobili podporo poslovnih, kakor tudi liberalnih intelektualcev. (Ahmad 1993, 105)

Republikanci so tokrat hitro opazili nevarnost in se odzvali s sprejemanjem ukrepov za liberalizacijo stranke in družbe. Štiri mesece po ustanovitvi Demokratske stranke se je predsednik İnönü odrekel nazivu nacionalnega vodje in stalnemu predsedstvu stranke ter sprejel pravilo, da se predsednike strank voli na štiri leta. Poleg tega so republikanci splošne volitve organizirali že v letu 1946, kar je za demokrate pomenilo premalo časa za priprave in posledično malo možnosti za zmago. Nekateri republikanci so iskali podporo kmetov, delavcev, obrtnikov in malih trgovcev in želeli s tem izolirati demokrate kot podpornike posestnikov in velikih podjetij, vendar se je center stranke kljub temu boril kvečjemu za ravnotežje med razredi, ne pa tudi za razredni boj. Prav zaradi takšne ambivalentnosti stranke

republikanci niso dobili novih podpornikov. Demokrati, ki so bili prav tako proti razrednemu boju, pa so nadaljevali z napadi na tiranijo države in tako postali stranka 'malega človeka'. 'Mali človek' je začel verjeti, da bo s tem, ko bo demokratom pomagal priti na oblast, ne le osvobodil sam sebe od zatiralske državne oblasti, ampak tudi prišel do boljšega materialnega stanja. Prihodnja leta (1946–1950) so bila leta tranzicije, v katerih sta si obe stranki prizadevali izoblikovati identiteto, s katero bi pridobili volivce. (Ahmad 1993, 105–106)

2.3.1 Premoč demokratov

Na naslednje volitve leta 1950 je prišlo skoraj devetdeset odstotkov volilnih upravičencev, od katerih jih je več kot pol podprlo demokrate. Tako se je končala prevlada Republikanske ljudske stranke, ki je bila na oblasti vse od ustanovitve republike. Bayar je bil izvoljen za predsednika in nadomestil İnönüja, za predsednika vlade pa poimenoval Menderesa. Na volitvah leta 1954 je Demokratska stranka še povečala svojo parlamentarno večino. Zmago so vzeli kot mandat, v katerem naj bi naredili temeljite zakonske spremembe, vključno z reformo v javni upravi in državnih podjetjih, s čimer bi še bolj opozorili na opozicijsko stranko kot nedemokratsko in avtoritarno. Republikanci so se odzvali z napadom na zakone, ki jih je sprejela Menderesova vlada in so omejevali svobodo tiska. Napetost se je povečala, ko se je zakonodaja o medijih še dodatno zaostрила, vlada pa se je branila z argumenti, da je bila sprememba potrebna zaradi 'neodgovornih novinarjev', ki so spodbujali politični nemir.

Nezmožnost sodelovanja dveh glavnih političnih strank je pripeljala do mirovanja parlamentarnih postopkov. Ob İnönüjevem pohodu po osrednji Anatoliji v zgodnjih šestdesetih letih je prišlo do številnih izbruhov nasilja, na kar se je vlada odzvala s prepovedjo vseh političnih dejavnosti in situacijo razglasila za vojno stanje, s čimer so vojsko vmešali v politične zadeve. 28. aprila 1960 je bilo ob študentskih demonstracijah proti vladni politiki vojaškega prava v Istanbulu s strani policije ubitih več študentov. Teden dni kasneje so kadeti z vojaške akademije v znak solidarnosti uprizorili protestni shod, s čimer so vlado soočili s problematiko zakona o oboroženih silah. Atatürk je namreč vedno vztrajal pri tem, da bi morale biti vojaške sile nacionalna institucija zunaj politike. Po tradiciji je vojaško vodstvo zagovarjalo ta vidik in opozarjalo, da bi morala biti glavna vloga oboroženih sil varovanje ustave in kemalističnih načel. Do leta 1960 je bila vojska že globoko vpletena v politične zadeve, saj je vlada uporabljala vojne zakone za uveljavljanje svoje politike. (Chapin Metz, 1995)

2.3.2 Vojaška intervencija in Druga republika

Vodstvo vojske je v nastali situaciji ugotovilo, da se je vlada oddaljila od kemalističnih načel in da je republika v nevarnosti razpada, zato so vojaške enote pod vodstvom takratnega načelnika Cemala Gürsela organizirale državni udar in aretirale več predstavnikov Demokratske stranke, vključno s predsednikom države Bayarjem in predsednikom vlade Menderesom. Aretirani so bili obtoženi za neupoštevanje ustave in uvedbo diktature. Udar je bil dosežen z malo nasilja in je bil hitro sprejet po vsej državi. Vlado je nadomestil Odbor za narodno enotnost (Committee of National Unity), sestavljen iz osemtridesetih častnikov, ki so organizirali državni udar. Odbor je deloval kot vrhovni organ in imenoval kabinet petih častnikov in trinajstih civilistov za opravljanje izvršilnih funkcij. Načelnik Gürsel je začasno prevzel položaj predsednika, premiera in obrambnega ministra. Gürsel je takrat poudaril, da je odbor začasne narave in da se mora vlada kar se da hitro vrniti v roke ljudstva. Najbolj pereči problemi, s katerimi se je odbor soočal v prvih mesecih po udaru, so bili ekonomski. Odstavljen režim je bil odgovoren za inflacijo in globok dolg, zato je bilo treba sprejeti varčevalne ukrepe za stabilizacijo gospodarstva. Nova ustava, ki je bila julija 1961 potrjena na referendumu, je ustvarila tako imenovano Drugo republiko. Vsebovala je kar nekaj bistvenih odstopanj od ustave iz leta 1924, vendar je še vedno utelešala načela kemalizma. Odobrena je bila s šestdesetimi odstotki volivcev. Velik delež opozicijskih glasov je predstavljalo razočaranje za Odbor za narodno enotnost, saj je to pomenilo, da je simpatija do Demokratske stranke še vedno velika, predvsem v konservativnih manjših mestih in podeželskih okrožjih. Medtem se je začelo sojenje okrog šeststotim nekdanjim vladnim uradnikom in funkcionarjem, od katerih jih je bilo okrog petsto priznanih za krive. Izrečenih je bilo tudi petnajst smrtnih kazni, ki so bile za Bayarja in enajst drugih zaradi pozivov javnosti kasneje spremenjene v dosmrtno ječo, Menderesa in dva ministra pa so usmrtili z obešanjem.

2.3.3 Obdobje nestabilnih vlad in ponovnih vojaških posredovanj

Usmrtitev Menderesa je za seboj pustila grenkobo, ki je zastrupila politično ozračje v naslednjih letih. Menderes je postal mučenik in spomin nanj so izkoriščali v politične namene tako rekoč vsi politiki in stranke. Demokratska stranka je postala zgodovina, vendar je bila njena politična osnova vidna v vseh neo-demokratskih strankah. Dve takšni stranki, ki sta bili ustanovljeni takoj po obnovitvi sistema, sta bili Stranka za pravičnost (Justice Party) in Stranka nove Turčije (New Turkey Party). Na volitvah sta ti dve stranki dobili skoraj polovico

glasov. Takšen rezultat je pomenil poklon môči Menderesa in nezaupanje ljudstva do vojaškega režima, ki ga je odstavil. Ker neo-demokratska koalicija ni bila mogoča, saj bi to izzvalo še eno vojaško intervencijo, je Gürsel prosil İnönüja, da ustvari koalicijo. Ta je z mnogo težavami vodil politiko do leta 1964, ko je zaradi premajhne podpore odstopil s položaja. Volivci so bili naveličani šibkih in neučinkovitih vlad, zato so na splošnih volitvah leta 1965 volili za tisto možnost, ki je bila najbližja populističnim demokratom, to pa je bila Stranka za pravičnost pod vodstvom Süleymana Demirela. (Ahmad 1993, 136–138) Stranka je pritegnila podporo podjetnih skupnosti, obrtnikov in trgovcev, a je bila njena prava moč v podpori s strani kmetov in velikega števila delavcev, ki so se v tistem času začeli množično seliti s podeželja v mesta. Čeprav ni stranka nikoli zanikala kemalističnega načela sekularizma, je hkrati spodbujala strpnost do odkritega izražanja tradicionalnega islama, kar je pritegnilo mnoge iz omenjenih skupin. (Chapin Metz, 1995)

Večinska podpora Demirelu se je postopoma porazgubila, kar je bilo očitno na volitvah leta 1969, ko se je veliko prvotnih podpornikov stranke obrnilo k novoustanovljenim manjšim strankam. Posledica teh premikov je bila, da je Demirelova vlada izgubila večino v parlamentu in v očeh kritikov ni imela več pravice za vodenje države. Politično motivirano nasilje je postajalo vse pogostejše in močnejše. Nemiri so bili delno posledica gospodarske stiske, družbenih neenakosti in počasnih reform, vendar so v glavnem predstavljali protest proti vojaškim in gospodarskim vezem z Zahodom. (Chapin Metz, 1995) Celotno obdobje od prvega vojaškega udara dalje je v družbo prineslo veliko združevanj v razne ideološke skupine. Liberalni študenti so ustanavljali skupine, ki so se borile proti naraščajočim idejam kapitalizma, na drugi strani pa so konservativni islamisti postajali vse bolj skrajni v svojih prepričanjih.

Generali turške vojske so 12. marca 1971 predsedniku predstavili memorandum in zahtevali oblikovanje močne, verodostojne vlade, ki bi bila sposobna uresničiti reforme, predvidene z ustavo. Ponovni vojaški udar se zato večini prebivalstva ni zdel presenetljiv. Prva željena naloga vojske je bila ponovna vzpostavitev reda in miru, seveda z zatrtjem vseh radikalnih oblik združevanja. Državni tožilec je odprl primer proti Delavski stranki (Workers' Party of Turkey) in jih obtožil izvajanja komunistične propagande in podpore kurdskega separatizma. Hkrati je zahteval zaprtje vseh mladinskih organizacij in jih obtožil levičarskega mladinskega nasilja in povzročanja nemira na univerzah in v mestih. V sklopu ponovne vzpostavitve miru se je izvajala represija nad vsemi levičarskimi skupinami, zato so bili sedeži takšnih skupin

(predvsem idejni klubi na univerzah in zveze učiteljev) preiskani s strani policije. Glavni motiv za zatiranje levičarjev je bil zajezi sindikalno borbenost (učitelji so bili večinoma podporniki Delavske stranke) in zahteve po višjih plačah ter boljših delovnih pogojih. Kmalu so se po državi razširili novi izbruhi nasilja, pogoste so bile ugrabitve z zahtevami za odkupnino, ropanja bank in podobno, na kar se je država odzvala s še večjo represijo. Pod takšno vojaško upravo je bilo politično življenje popolnoma paralizirano, poleg prepovedi mladinskih organizacij so prepovedali tudi vse sestanke sindikatov in protestne shode, prav tako tudi nekatere časopise, knjigarne pa so smele prodajati samo določene knjige. Zaprli so na stotine ljudi, večinoma intelektualce, študente, mlade akademike, sindikaliste in zagovornike Delavske stranke. V naslednjih letih se stanje ni kaj dosti izboljšalo, med tem pa je vlada osredotočila svojo pozornost na spremembo ustave, katero so konservativci okrivili za krizo v državi. Spremembe so zajemale skoraj vsa področja v državi, od sindikatov, tiska, radia in televizije do univerz, državnega sveta, ustavnega sodišča ... Mnenje vodilnih je bilo, da se je demokratizacija v šestdesetih izkazala kot predraga in preveč tvegana za državo. Takratni predsednik vlade Nihat Erim in vrhovno vojaško poveljstvo sta sklenila, da je liberalna ustava za Turčijo razkošje, ki si ga družba v razvoju ne more privoščiti, če želi hiter napredek na poti v kapitalizem. (Ahmad 1993, 147–152) Po tem, ko so se nemiri malce umirili in so se na političnem prizorišču pojavili novi obrazi, pa se politični konsenz nikakor ni uresničil. Neuspela oblikovanja koalicij in parlamentarne nezaupnice so privedle do ponovnega povečanja nemirov ob koncu sedemdesetih let. Razmere v gospodarstvu so se močno poslabšale z zvišanjem cen nafte po letu 1973, kar je privedlo do ogromne inflacije, brezposelnost pa je bila po neuradnih ocenah v naslednjih letih med razpoložljivo delovno silo trideset odstotna. Domača industrija je zaradi povečanja stroškov surovin in energije izgubila na izvoznih trgih, tujina pa je zavrnila nadaljnja posojila. Do konca leta 1977 je bil skupni zunanji dolg države več kot enajst milijard ameriških dolarjev. S stabilizacijskim programom so zabeležili nekaj napredka, vendar se politično nasilje kljub temu ni prenehalo. Do polovice leta 1980 je nasilje v povprečju terjalo dvajset življenj na dan. (Chapin Metz, 1995)

Delo parlamenta se je skoraj popolnoma ustavilo in država je ostala brez izvoljenega predsednika. Ob islamističnem shodu v Konyi so fundamentalisti izkazali nespoštovanje do turške himne in zastave, kar je vojska vzela kot oskrnitev kemalizma in neposredno provokacijo, za katero je bil potreben ponovni vojaški udar. 12. septembra 1980 je vojska ponovno prevzela nadzor nad državo, kar je mnogo Turkov pozdravilo kot edino alternativo anarhiji, ki je vladala. Ustanovili so Posvetovalno skupščino (Consultative Assembly), ki je

bila odgovorna za sestavo nove ustave, ki bi pomenila tretjo turško republiko. Posebno vojaško pravo je bilo razširjeno na celotno Turčijo, poleg poslancev so aretirali osumljene skrajneže vseh političnih prepričanj, sindikate, študentske aktiviste in strankarske voditelje. Razpustili so državni zbor in članom za deset let prepovedali politično udejstvovanje. Ukinili so politične stranke, njihovo premoženje pa namenili državni blagajni. Sindikate in stavke so prepovedali, delavcem, ki so takrat stavkali pa povišali plače in jih poslali nazaj na delovna mesta. V prvih tednih po udaru so aretirali okrog trideset tisoč ljudi. Po nekaterih virih jih je bilo leto kasneje še vedno zaprtih okoli petindvajset tisoč in po dveh letih deset tisoč. Mednarodni ugled Turčije je trpel zaradi obtožb politične represije, izrekanja zapornih kazni brez sojenja, mučenja in drugih kršitev človekovih pravic. Gospodarske razmere so se v prvih letih po vojaškem udaru bistveno izboljšale, dosledno so izvajali varčevalne ukrepe, inflacija je padla. Osemdeseta so minila mirneje kot pretekli dve desetletji, čeprav je do začetka devetdesetih inflacija ponovno zaskrbljujoče narasla. Poleg gospodarskih težav, je prišlo do problemov tudi v politiki, predvsem je ljudstvo vlado obtoževalo korupcije in nepotizma. Da bi se program gospodarske stabilizacije v devetdesetih uresničil, so načrtovali devalvacijo turške lire, povečanje obrestnih mer, zamrznitev plač in zmanjšanje državnih subvencij. Vlada se je zavzela tudi za modernizacijo infrastrukture, s poudarkom na izboljšanju cest in telekomunikacij. Leta 1993 je Turčija dobila tudi prvo žensko predsednico vlade Tansu Çiller, kar je kazalo na to, v kolikšni meri se je Atatürkova zapuščina o političnih pravicah žensk ukoreninila v turško politiko. (Chapin Metz, 1995)

2.3.4 Oblast prevzame stranka AKP

Stranka za pravičnost in razvoj (Justice and Development Party), po turško Adalet ve Kalkınma Partisi², je požela uspeh z začetkom novega tisočletja in ostaja na oblasti vse do danes. Njeni temelji segajo v osemdeseta leta, ko je bila ustanovljena Stranka blaginje (Welfare Party oz. Refah Partisi). Stranka je v osemdesetih in devetdesetih letih spodbujala vse večjo vlogo islama v vsakdanjem življenju, kar je bilo razvidno že iz sprememb videza in oblačenja članov, spodbujanja segregacije spolov ter ustanavljanja islamskih šol in bank. Na parlamentarnih volitvah leta 1995 je postala prva islamska stranka, ki je kdaj koli zmagala na splošnih volitvah, vendar jo je tri leta kasneje, na podlagi obtožb o oviranju sekularnega reda, ustavno sodišče prepovedalo. Številni njeni člani so se pridružili drugi novoustanovljeni

---

² V nadaljevanju se bom zaradi pogostosti navajanja imena stranke in lažjega razumevanja, držala kratice AKP, ki je tudi sicer najbolj razširjena raba imena.

islamski stranki, Stranki vrlin (Virtue Party), ki pa so jo leta 2001 tudi prepovedali. Dva meseca kasneje sta nekdanji župan Istanbula Recep Tayyip Erdoğan in Abdullah Gül ustanovila stranko AKP. Za razliko od strankarskih predhodnic lastne podobe niso oblikovali okrog islamske identitete, ampak so poudarjali, da je njihov fokus na demokratizaciji in ne na politizaciji religije. Kljub temu so bile politične korenine stranke in njenih voditeljev izrazito islamske. Prizadevali so si na primer za zakrivanje žensk in regulacijo prodaje in oglaševanja alkohola. Kljub dejstvu, da je bila to nova stranka, je na volitvah leta 2002 dobila absolutno večino v parlamentu. Čeprav so Erdoğanu zakonsko prepovedali delo poslanca ali predsednika vlade, ker je bil leta 1998 obsojen spodbujanja verskega sovraštva, se je odkupil z recitiranjem pesmi, ki je mošejo primerjala z vojašnico, minarete z bajoneti in vero z vojsko. Leta 2003 je postal predsednik vlade in predsednik stranke. Napetosti med AKP-jem in sekularnimi strankami so dosegle vrhunec leta 2007, ko je opozicija protestirala proti postavitvi Güla na mesto predsednika države. Julija so organizirali predčasne splošne volitve, na katerih je AKP ponovno slavila, Gül pa je bil izvoljen za predsednika. Ustavne spremembe, ki jih je predlagala stranka leta 2010, so vključevale povečanje moči zakonodajalca, da imenuje sodnike, in povečanje moči civilnega sodstva nad vojsko. Nasprotniki so stranko obtožili, da si z zmanjšanjem neodvisnosti vojske in sodstva poskuša povečati lastno moč. (Encyclopaedia Britannica 2014)

28. maja 2013 so se začeli množični protesti, ki so zaznamovali zadnje leto življenja v Turčiji. Sprva je bil to protest nad usodo Gezi parka, ki se nahaja v bližini slavnega trga Taksim v Istanbulu, saj se je stranka AKP odločila na območju parka zgraditi nakupovalno središče, s čimer bi prebivalci na tem območju izgubili zadnji še obstoječi park v okolici. Kmalu se je protest razvil v množične demonstracije proti Erdoğanovi vladi in njegovi stranki. (Schubel 2013) Ljudje so množično protestirali po vseh večjih in tudi nekaterih manjših mestih, na kar se je policija odzvala s hudim nasiljem. Na tisoče ljudi je bilo ranjenih, ogromno so jih pridržali in zaslišali. Do danes je bilo zabeleženih enajst smrtnih žrtev. O Erdoğanovi politiki, protestih ter njihovem pomenu in vplivu na ideologijo kemalizma bom podrobneje pisala v zadnjem poglavju, zdaj pa si pogledjmo razvoj kemalizma in vzpon kulta osebnosti iz katerega je kemalizem nastal.

3 KEMALIZEM

Kemalizem je kot umetno oblikovana ideologija močno spremenil življenje ljudi v Turčiji. Do časa, ko je bil uradno priznan kot državna ideologija, je Atatürk že predstavljal osrednjo osebo v političnem življenju in vodjo naroda, torej se je že začel oblikovati kult osebnosti. Kot zelo karizmatična oseba je pod vplivom francoske revolucije želel modernizirati državo in jo približati evropskim standardom, ki pa so bili takrat zelo drugačni od kulture in navad Turkov. Kemalistična ideologija naj bi tako predstavljala predvsem veliko kulturno revolucijo s prizadevanjem za oblikovanje 'novega človeka'. Kemalistična filozofija je v prvi vrsti zagovarjala liberalizem, okarakteriziran s težnjo po napredku, ki bo pridobljen s človeško racionalnostjo, in vero v njegovo izpolnitev. V očeh kemalistov so ljudje racionalna bitja, sposobna, da se prilagodijo novim razmeram, kar pa je tudi eno izmed načel same ideologije – revolucionizem oziroma reformizem predpostavlja, da so spremembe konstantne, v tem smislu pa je bila njihova želja po napredku, tako praktičnem in intelektualnem kot tehnološkem, konstantna. (Alaranta 2012)

3.1 Kemalistične reforme

Kemalisti so se bili pripravljene zateči k najbolj radikalnim rešitvam za oblikovanje nove Turčije in za njen obstoj. (Ahmad 1993, 72) S spremembami so želeli na posreden in neposreden način ustvariti bolj primerno socialno okolje, kakršno naj bi se za sodobno in moderno družbo spodobilo. Ko je bil leta 1924 ukinjen kalifat, so istočasno sprejeli tudi nov zakon o poenotenem izobraževanju v okviru sekularnih načel. (Ünsal 1979, 32) Kemalisti so trdili, da je demokracija nemogoča brez ločitve religije od države in politike, zato je bila sekularizacija med prvimi prioritetami njihovih reform. Izjemno potrebne, zahtevne in dolgotrajne so bile tudi reforme v gospodarstvu, ki je bilo že dolgo časa v zelo slabem stanju. Ob nastanku republike je državi primanjkovalo kapitala, industrije in znanja, saj je veliko število zaporednih vojn zdesetkalo delovno silo, kmetijska proizvodnja je bila na nizki ravni, poleg tega pa so jih bremenili še ogromni dolgovi nekdanje Osmanske države. Atatürk je zato veliko pozornost namenil obnovitvenemu programu gospodarskega razvoja in trdil, da je za nacionalno suverenost nujno potrebna finančna neodvisnost. V letih, ki so sledila, so energijo usmerili v širitev kmetijstva, industrijsko rast in tehnološki napredek. Sprejeli so reforme na področju rudarstva, transporta, bančništva, izvoza, socialne službe in stanovanj,

telekomunikacij, energetike, mehanizacije ... V desetih letih se je tako bruto domači proizvod povečal za petkrat. Bolj zapletena in obsežna razmerja med ljudmi, ki jih je prinesla modernizacija, so zahtevala tudi nov sistem priimkov. Turki namreč, tako kot veliko drugih muslimanskih narodov, niso imeli navade uporabljati družinskih imen. Človeku je bilo lastno ime dano ob rojstvu, kasneje v otroštvu pa je po navadi dobil še drugo ime. Ena izmed reform je bila tako tudi zakon, da mora vsak turški državljan dobiti priimek. Hkrati so odpravili vse vojaške nazive in nazive, ki so bili v rabi v prejšnjem režimu. Te so nadomestili z novima besedama bay in bayan (gospod in gospa). Predsednik Kemal se je odpovedal vsem svojim nazivom³ in s strani skupščine prejel ime Atatürk – oče Turkov. Hkrati je opustil precej arabsko ime Mustafa in postal Kemal Atatürk. To ime je uporabljal vse do svoje smrti. (Lewis 1968, 289) V obdobju neprestanih sprememb z željo po vesternizaciji se je zvrstilo še kar nekaj reform, ki so pomembno spremenile turško državo in kulturo.

3.1.1 Prepoved feza

V tem kontekstu je Atatürk začel svojo prvo veliko simbolno revolucijo, katere cilj je bila prepoved nošnje feza⁴ pri moških. Kot pravi Lewis, se lahko zdi prisilna zamenjava ene vrste pokrivala z drugo komična ali nepomembna, vendar je bilo to takratnim muslimanom temeljnega pomena. (Lewis 1968, 267) Atatürk je želel s tem dejanjem končati socialno in versko razlikovanje ljudi, na podlagi tega, kakšno pokrivalo nosijo. (Ahmad 1993, 79) Od takrat naprej so intelektualci in večina moških iz večjih mest začeli nositi klobuke, na periferiji pa so se temu upirali in še naprej nosili turbane in fez, vse do zakonske prepovedi in zapovedi obvezne nošnje klobuka. (Blanco Villalta 1991, 354)

3.1.2 Nov koledar

Tako kot francoski revolucionarji, so tudi Turki uvedli nov koledar. Do leta 1917 so v Turčiji uporabljali tri različne načine štetja: islamski lunin koledar, katerega prvo leto je začelo teči leta 622, ko je prerok Mohamed potoval iz Meke v Medino; prirejen julijanski koledar s trinajstdnevno razliko glede na zahodni gregorijanski koledar; in gregorijanski koledar, ki so

---

³ V svoji uspešni vojaški karieri je Atatürk prejel naziva Gazi in Paša. Tradicionalni pomeni teh dveh nazivov so: heroj, bojevnik islama, osvoboditelj ali uničevalec kristjanov.

⁴ Fez je tradicionalno pokrivalo za moške, ki je skozi zgodovino postalo simbol muslimanske identitete.

ga uporabljali le za uradne namene. Kemalisti so končali zmedo s sprejetjem gregorijanskega koledarja, ki je stopil v veljavo 1. januarja 1926. (Ahmad 1993, 80)

3.1.3 Ukinitvev šeriatskega prava

Reforma, ki je sledila, je predstavljala najbolj resno oviro na poti k družbenemu napredku. Starodavno islamsko šeriatsko pravo, ki temelji na sveti knjigi Koran in velja kot državna zakonodaja, se je le malo spreminjalo, odkar so prebivalci na območju Turčije prevzeli islam in arabske običaje. (Blanco Villalta 1991, 363) Pravniki so dobili za nalogo oblikovati državljanski zakonik za turške potrebe po švicarskem modelu. Nekatere spremembe na področju upravnega, gospodarskega in kazenskega prava so bile sprejete že med osvobodilno vojno, tokrat pa je reforma prvič posegla v intimnost družinskega in verskega življenja. Od boga dan zakonik je bil tako razveljavljen, njegove določbe sprejete za nične in s tem je v veljavo stopil nov turški civilni zakonik. Odpravljena je bila poligamija in vse oblike zavračanje pravic žensk, to pa je bilo nadomeščeno s civilno poroko in ločitvijo, z enakimi pravicami na obeh straneh. Poroka muslimanke z nemuslimanom je postala legalno mogoča in vsi odrasli so dobili pravico do spremembe veroizpovedi. (Lewis 1968, 272–273)

3.1.4 Pravice žensk

Vprašanje enakih pravic za ženske je prišlo v ospredje, tako kot mnogo drugih vprašanj, že po revoluciji leta 1908. Ženske v osmanski družbi niso štejele kaj dosti. Delale so v skromni industriji, kolikor je je pač bilo, predvsem v panogah kot so tkanje tekstila in preprog ali tobačna industrija. Te panoge so bile opredeljene kot žensko delo, za žensko delovno silo pa so nekateri celo trdili, da je 'cenejša kot voda'. Nek napredek na področju pravic o poroki, ločitvi in dedovanju se je, kot rečeno, zgodil z ukinitvijo šeriatskega prava. Položaj žensk srednjega razreda se je izboljšal toliko, da so te imele lažji dostop do izobraževanja, vendar omejen dostop do dela. Lahko so začele zahajati v javne prostore in v prostore za zabavo in lahko so se pojavile kot igralke na odru, kar je bilo prej prepovedano. (Ahmad 1993, 84–85) V štirih letih po sprejetju civilnega zakonika so se ženske izkazale za izjemno sposobne – koristno delo so začele opravljati v zdravstvenih institucijah, v bankah in komercialnih podjetjih. Veliko se jih je vpisalo na univerze. (Blanco Villalta 1991, 370) Do zgodnjih tridesetih so ženske predstavljale že velik del delovne sile, poleg tega pa se je z industrializacijo odprlo veliko tovarn in potreba po delovni sili je bila vse večja. V mestih so

ženske zasedle poklice učiteljic, odvetnic ali sodnic, celo delo policistke je postalo mogoče. Vse večja vloga žensk v javnem življenju in gospodarstvu je prinesla težnje po novem političnem statusu. Tako so leta 1930 ženske dobile volilno pravico na lokalnih volitvah in čez štiri leta je parlament odločil, da ne le lahko volijo na parlamentarnih volitvah, ampak da se lahko prijavijo tudi kot kandidatke za izvolitev. Ta odločitev je bila v Turčiji sprejeta prej kot v mnogih drugih evropskih državah. (Ahmad 1993, 88–89)

3.1.5 Nova pisava

Morda najbolj ikonoklastična reforma tega obdobja je bila zamenjava arabske pisave z latinsko. Arabsko abecedo je bilo namreč zelo težko prilagajati zvoku turškega jezika, ki je bogat s samoglasniki, zaradi česar so jo mnogi krivili za izredno nizko stopnjo pismenosti med Turki. Da bi bilo pisanje in branje lažje, so poenostavljeno arabsko pisavo preizkusili že pred letom 1920, saj so želeli povišati pismenost med vojaki, vendar je le malo ljudi razmišljalo o sprejetju popolnoma nove in tuje pisave. (Ahmad 1993, 80). Poleg tega se je bilo težko naučiti arabske pisave, saj je bila izjemno zapletena in komplicirana. Da se je je človek priučil, so bile potrebne dolgoletne študije, kar je šlo seveda v prid nepismenosti in je vplivalo na podobo znanja kot privilegija bogatih. To je bilo v popolnem nesoglasju s filozofijo Atatürka, ki je verjel in zagovarjal, da mora biti izobraževanje dostopno celotnemu ljudstvu. Prejšnji režim je zato označil za krivca, da so ljudje v Turčiji skozi stoletja siceršnjega velikega univerzalnega napredka ostali nepismeni in nevedni. (Blanco Villalta 1991, 379) Poskusno je leta 1928 najprej sprejel namesto starih nove arabske številke, ki so bile na Zahodu že v rabi. Nato so po vsej državi začeli učiti ljudi latinske pisave in novembra je parlament predstavil novo turško abecedo ter sprejel zakon, da le ta začne veljati z začetkom novega leta. Kot vsak revolucionarni režim, je tudi ta uvidel, da bo revolucija pognala korenine le, če ji bo uspelo izobraziti široko maso prebivalstva. Pismenost v zgodnji republiki je bila izrazito nizka. Glede na popis prebivalstva leta 1927 naj bi bilo pismenih manj kot devet odstotkov prebivalstva, dejanska vrednost pa je bila verjetno še nižja, piše Ahmad. Leto po sprejetju zakona je vlada uvedla nacionalne šole za odrasle, ki so bile ustanovljene za poučevanje nove pisave. Posledice tega ukrepa so bile zelo velike, globoke in dolgotrajne. Ahmad nadaljuje, da je ta reforma bolj kot katerakoli druga zrahljala vezi Turčije z muslimanskim Vzhodom in prisilila državo, da se obrne proti Zahodu. Nova pisava se je sicer izkazala za nezadostno, da bi povezala Turčijo z Evropo, vendar je to povezovanje postalo cilj turških elit, ki so v njem videle bližanje države najprej h kapitalizmu in kasneje k

demokraciji. Leta 1935 se je pokazalo, da je reforma obrodila sadove, ko se je pismenost med ljudmi zvišala na približno dvajset in do konca vojne že kar na trideset odstotkov. Največja prizadevanja za izobraževanje ljudi so se seveda dogajala v mestih, medtem ko je podeželje še vedno zaostajalo. (Ahmad 1993, 81–82)

3.2 Ideologija, mitologija in oblikovanje kulta osebnosti

Kaj je torej tisto, kar je Atatürka povzdignilo v vrh znanih zgodovinskih osebnosti, in kako je možno, da mu je toliko ljudi sledilo in še vedno sledi njegovim idejam tudi v današnjem času? Kako se je ustvaril mit o njem in kako to, da je še vedno tako zelo živ? Kot je ugotovila že Cihan Hadžimušović v svojem diplomskem delu, »oboževanje Atatürka za večino Turkov meji na malikovanje ... kritika Atatürka je potlačena, celo prepovedana.« (Hadžimušović 2006, 6) Razlog, da so mitologije, kot je ta, še vedno aktualne, po mnenju Velikonje ni le »časovno-prostorska bližina teh dogajanj, ampak tudi to, da te svete zgodbe na tak ali drugačen način še vedno živimo.« (Velikonja 1995, 9) Tako se ljudje v Turčiji še vedno močno oklepajo ideje o voditelju, o katerem se je mit oblikoval že precej v preteklosti.

Kaj je pravzaprav politični mit? Kako in zakaj nastane? Girardet pravi, da se politični mit rodi ob travmatski izkušnji družbe. Oblikovati se začne s porastom tesnobe ali negotovosti, ki nastopi v kriznih situacijah. Rešitelj določene skupine oz. družbe v stiski, ki se utelesi skozi mit, da novonastalim dogodkom videz naravnega spleta okoliščin, do katerega je moralo priti. Takrat je neznane sile, ki so grozile z razpadom družbenega reda, spet mogoče kontrolirati in obvladati. Na ruševinah ugaslih verovanj se zgradijo nova prepričanja. V kolektivno zavest se vrača ravnovesje, ki je bilo prej porušeno. Mitska domišljija omogoča, da družba zopet dobi trdne temelje v svetu, ki je smiseln, jasen in obnovljen. (Girardet 2000, 206–207) Mit je torej način, da se oblikuje nova družbena realnost. S sociološkega vidika se mit ne kaže le kot proizvod, rezultat ali posledica, ampak je hkrati tudi povzročitelj, pobudnik ali stvarnik. Ustvarjen je bil v neki družbeni realnosti, hkrati pa je tudi sam njen soustvarjalec. (Girardet 2000, 208–209)

Največjo moč naj bi mit dosegel takrat, pravi Cassirer, ko se ljudje soočajo z nenavadno ali nevarno situacijo, takrat namreč pride do potrebe po voditelju ali rešitelju. To se jasno vidi na primeru Turčije, ki se je takrat znašla v zelo kritičnem času svoje zgodovine. Ljudje v kriznih časih iščejo odrešitelja, zato se poistovetijo z idejami vodje in te postanejo nekakšna nova

religija. Zahteva po vodstvu, nadaljuje Cassirer, se pojavi šele, ko kolektivna želja po spremembah doseže neustavljivo moč in ko ljudje izgubijo upanje, da lahko do željenih sprememb pride po običajni in normalni poti. V takih trenutkih se kolektivna želja personificira v obliki voditelja. Takrat pravo, zakoni in ustava izgubijo vsako vrednost, volja vodje, njegova mistična moč in avtoriteta pa postanejo najvišji zakon. Takrat je ljudi lahko prepričati, da potrebujejo samo pravega človeka, ki bo zadovoljil njihove želje. V tem smislu je kult heroja nujen element človeške zgodovine. (Cassirer 1995, 12–14)

Moč, ki jo je Atatürk dobil, je torej posledica spleta specifičnih okoliščin, ki so takrat vladale. Ni pa samo to. Za kakršnekoli vodje so namreč značilne tudi določene osebne karakteristike. Poleg karizme, avtoritete, junaštva, retoričnih sposobnosti, nadpovprečne inteligence in organizacijskih sposobnosti jim pogosto pripisujejo tudi zmožnost napovedovanja prihodnosti ali preroško in božansko moč reševanja ljudstva. »Naši sodobni politiki zelo dobro vedo, da velike mase lažje vodiš s silo domišljije kot pa z golo fizično silo. To znanje znajo zelo dobro izkoristiti. Politik postaja neke vrste javni vedeževalec. Prerokovanje je bistveni element nove tehnike vladanja. Obljubljene so najbolj nemogoče in neverjetne stvari; znova in znova se napoveduje zlata doba.« (Cassirer 1995, 20)

»Voditelj, posvetno veličanstvo, lahko nastopa v več komplementarnih podobah.« (Girardet v Velikonja 1996, 34) Girardet govori o štirih arhetipih voditeljev. Prvi arhetip Cincinatusa predstavlja zaščitnika, starega zaslužnega borca, ki je znova angažiran za obuditev zlate dobe in njenih vrednot. Drugi je Aleksandrov arhetip, mladi vojščak, ki ga odlikujejo hrabrost, nezaustavljivost, elan, ambicioznost. Tretji je Solonov arhetip zakonodajalca, tvorca stabilne politične kulture. Je utemeljitelj reda in zakona, ki ga zaznamujeta odločnost in gotovost. Nazadnje pa je vodja lahko prikazan tudi kot prerok, ki oznanja novo dobo. To je Mojzesov arhetip, katerega usoda je identična z usodo njegove skupine. (Velikonja 1996, 34–35) Kot vidimo, lahko v Atatürku prepoznamo kar tri arhetipe. Sprva se je izkazal kot mladi in ambiciozni vojak, ki je z uspehi na frontah zaslužil častni imeni Gazi in Paša. Po ustanovitvi republike je začel predstavljati zakonodajalca, ki najbolje ve, kaj je dobro za njegov narod, in kmalu tudi preroka, ki sovražnika premaga, še preden bi ta uspel napasti. In če povzamemo vse štiri arhetipe: »prikazani so kot zagrizeni borci in odrešitelji, ki se uspešno zoperstavljajo zli usodi v mračnih časih in ki težave in sovražnike triumfalno premagajo.« (Velikonja 1996, 35)

Sodobne politične mitologije so nastale zaradi izginjanja prejšnje duhovne in verske enotnosti in se povečini preobražajo prav v mit nacije. Prejšnjo srednjeveško skupinsko identifikacijo, ki je bila primarno religijska, zamenja nacionalna. Vernika s tem izpodrine državljan. Sekularizacija je zato ena najvažnejših oblik promocije nacije kot nove politične skupnosti. Proces graditve naroda pogosto pomeni postopno ugašanje duhovne moči religije, nova nacionalna mitologija pa postane legitimacijsko vezivo nacionalne države, čeprav prav religijske, regionalne in etnične specifičnosti postanejo njeni integralni deli. Nova nacionalna država se predstavlja kot zastopnica splošnega interesa. Nacijo pogosto ustvari država, dokler se kot posledica v zelo širokem obsegu ne pojavi nacionalna zavest, ki pa je rezultat in ne predpostavka. (Rovan v Velikonja 1996, 65–66)

»Sindrom vodje je bolj značilen za demokratsko nezrele družbe, ki v svojem zaščitniku vidijo način izhoda iz aktualnih življenjskih problemov. Postane mesija, ki jih lahko reši iz eksistencialne negotovosti.« (Hadžimušović 2006, 12) »Karizmatično vodstvo se kaj kmalu po svojem nastanku in začetni uveljavitvi začne spreminjati v racionalno-legalni sistem oblasti ali pa v kak totalitarni sistem z ustreznim kultom osebnosti, katere karizma hitreje ali počasneje ugaša.« (Hadžimušović 2006, 15)

3.2.1 Oblikovanje kemalistične identitete skozi kulturo potrošništva

Že vse od Atatürkove smrti se turški politični prostor deli na kemaliste oziroma sekulariste in na tiste, ki imajo bolj islamsko usmerjeno politiko. Turška identiteta je torej že dolgo časa razpeta med dvema mitologijama in ideologijama. V nadaljevanju bom opisala, kako se je to kazalo v vsakdanjih praksah in na kakšen način se 'boj' nadaljuje.

Še posebej v osemdesetih letih dvajsetega stoletja se je identiteta Turkov razdelila na dve plasti. K temu je sicer pripomogla tudi potrošniška kultura vsesplošne globalizacije, vendar pojav zato ni nič manj avtentičen in zgovoren. Mladi, ki so si želeli sodobnega in modernega življenja, takšnega, kot so ga živeli njihovi vrstniki na Zahodu, so svoj upor proti tradiciji in religiji kazali z vse večjo identifikacijo s podobo Atatürka. Na trgu so se namreč pojavili vsi mogoči izdelki z Atatürkovo podobo: broške, prstani, verižice, skodelice, značke, šali, majice, obeski za ključe, plakati, kape ... 'Nositi' Atatürka na sebi, imeti njegov poster na steni svoje sobe in piti čaj iz šalice z njegovim portretom je postalo moderno. Na drugi strani pa je postala najpomembnejša dobrina islamistov in anti-sekularistov ruta, s katero so si ženske

zakrivale lase in obraz. Pojavilo se je mnogo simbolnih razlag rute in njenih številnih različic – ruta je postala glavna tema in proizvod turške tekstilne industrije, ki je bila takrat v velikem porastu. Trgovine s tančicami in rutami so promovirale svoje izdelke kot dediščino preteklosti, ki predstavlja lokalno kulturo, zgodovino in vrednote, čeprav rute niso bile v uporabi vse od otomanskih časov. (Navaro-Yashin 2002, 225)

Naglavna ruta in Atatürkov portret sta tako postali glavni dobrini in centralna simbola kulturne identitete v sodobni Turčiji. Boji zaradi razlik v političnem prepričanju so najprej potekali prek medija potrošnje. Ko so si islamisti prizadevali oblikovati svojo identiteto, ki bi bila nasprotna sekularistični, so razmislili o svojih navadah in korenito zamenjali dobrine, ki so jih kupovali in prodajali. Začeli so nositi drugačna oblačila, jedli so samo določeno hrano, kupovali le v določenih trgovinah in ustvarili lastna podjetja, ki naj bi zadovoljila njihovo skupino ljudi. Sami sebe so opredelili kot ljudi s pravo identiteto, njihove dobrine pa naj bi predstavljale vez z 'izgubljeno islamsko preteklostjo'. (Navaro-Yashin 2002, 222–223)

Dokler se trg za muslimansko identiteto še ni razvil, osrednja oziroma 'mainstream' sekularna tekstilna podjetja niso poudarjala kulturne simbolike tega, kar so razstavljala v svojih izložbah. To so bila podjetja za proizvodnjo 'evropskih' oblačil, ki so svoje izdelke tržila kot normo, kaj naj se nosi v modernem svetu. Do ustanovitve muslimanskega trga niso razlagali in razglašali kulture, ki so jo v bistvu proizvajali in prodajali. Šele v sredini devetdesetih so se začeli opredeljevati kot proizvajalci sekularnega načina življenja in 'civilizirane identitete'. Tržili so se kot dediči Atatürkove reforme pokrival in prenašalci njegovih vrednot v sodobnost. Če je ženska s sekularnimi načeli v Atatürkovem času nosila kostime, torej srajco in krilo (tayyör), so njene vnukinje zdaj nosile oblačila, kot so jeans, obleke, bluže in krila, ki so jih ta podjetja proizvajala. Nekatera podjetja so celo poskušala kolonizirati pomen tančice in rute – sodoben način nošenja rute je postal okoli vratu in ne na glavi. 'Moderna ženska' se je od 'nazadnjaške muslimanke' začela razlikovati predvsem po tem, kar je nosila. Ženska oblačila so imela v tem smislu veliko simbolno vrednost v potrošniški vojni in vojni identitet. (Navaro-Yashin 2002, 228–229)

Poleg ženskih produktov pa se je na trgu kmalu pojavilo tudi mnogo drugih artiklov za utrjevanje moderne kemalistične identitete, ki so bili izdelani s strani sekularnih podjetij in trgovin in ki so pomenili svojevrstno reakcijo na islamski potrošniški trg. Podobo Atatürka je bilo mogoče najti povsod in v vseh oblikah. Najprej so se pojavile značke, ki so si jih kot

broške zatikali na plašče, puloverje in bluže. Ženske in moški so pričeli množično nositi te značke, da bi se tako še bolj vidno ločili od islamistov. Kmalu so se na trgu pojavili še posterji, razglednice in uokvirjene slike v vseh možnih barvah in oblikah. Sčasoma je postalo nošenje stvari z motivom Atatürka precej razširjeno v družbi. Sekularisti so s podobami Atatürka začeli pretirano okraševati svoje pisarne, domove in same sebe. Državni uslužbenci, na primer, jezni zaradi vzpona islamizma v javnih institucijah, so dodajali podobo Atatürka k svojim uniformam. Majhen doprsen kip z enim od njegovih citatov, njegov portret na steni, turška zastava nekje ob strani in značka na obleki so postali običajni načini za zapolnitev prostora z materialno kulturo. (Navaro-Yashin 2002, 229–230)

Če je bila to takrat modna muha in bi bilo pričakovati, da se bo proizvodnja takšnih izdelkov pomanjšala, je situacija danes prav nasprotna. V vsem tem času se trg z izdelki s podobo Atatürka ni nič zmanjšal, ampak se je celo še povečal (kar v današnji potrošniški družbi sicer ni nič čudnega). Še vedno lahko na ulicah Istanbula, Ankare in ostalih večjih mest 'kupiš' Atatürka v vseh možnih oblikah, velikostih, barvah in reprezentacijah. Njegova podoba se je preselila na socialna omrežja, kjer imajo 'pravi sekularisti' objavljeno njegovo sliko namesto svoje fotografije, pogosto opremljeno s komentarji »We love Atatürk!« in podobno. Njegove fotografije preplavijo medmrežje ob vseh republikanskih praznikih in celo ob materinskem dnevu (Atatürk naj bi imel namreč izredno spoštljiv in dober odnos do svoje mame). Ob praznikih po celotni državi potekajo proslave in na televiziji predvajajo dokumentarne filme o Atatürku. Vsako leto 23. aprila ob Dnevu nacionalne suverenosti in otrok (National Sovereignty and Children's Day) priredijo velika slavlja po vsej državi, organizirana v spomin na prvo srečanje državnega zbora leta 1920. Ker naj bi Atatürk domnevno turško državo posvetil otrokom, se hkrati slavi tudi vloga otrok pri razvoju države. Otroci takrat za en dan simbolično zasedejo turški parlament in vodijo državo. Vsi državljani, tudi islamisti, se torej vsaj nekajkrat letno spomnijo svojega nekdanjega voditelja. »Atatürk ostaja eden od najbolj oboževanih oseb v Turčiji. Na nekaj internetnih straneh, posvečenih Atatürku, je zapisana samo letnica njegovega rojstva, letnice smrti pa ni, kar kaže tudi na to, da je Atatürk za Turke nesmrten.« (Hadžimušović 2006, 41)

3. 3 Kritika Atatürka in kemalizma

Seveda se je tudi kemalizem, tako kot vsaka ideologija, s časom spreminjal. Andrew Mango, priznani strokovnjak s področja turške zgodovine in Atatürkovega življenja trdi, da Atatürk ni

bil kemalist v današnjem pomenu besede. Pravi, da mu je kemalizem pomenil del univerzalne civilizacije in da je želel, da bi bila Turčija del te civilizacije, kar je v prvi vrsti pomenilo, da mora priti do obstoječega svetovnega znanja in hkrati prispevati k novemu. To je bila njegova osnovna orientacija, za katero Mango trdi, da je bila prava za tisti čas, saj je močno prispevala k razvoju Turčije v bolj demokratično družbo. Današnji kemalisti v Turčiji naj ne bi bili tako pragmatični kot on – ne sledijo svetu in ne delijo svoje moči, ki naj bi jo Atatürk v času svojega vladanja delil ali vsaj poskušal deliti z veliko ljudmi in institucijami. (Research Turkey 2012) Mango v svoji znani biografiji o Atatürku opominja, da si je kemalizem izposojal tako iz sovjetskega kot tudi fašističnega modela, vendar Atatürka hkrati zagovarja, saj trdi, da je bila njegova diktatura bolj nujno zlo, kot pa idealna politična ureditev. Kemalistična represija tako zagotovo ni primerljiva z množičnim genocidom nacizma, vendar se njene primerjave z drugimi diktaturami, kot na primer tistimi na Madžarskem, v Romuniji in nenazadnje tudi v Italiji, zdijo pravične. Brutalnost v zgodnji republiki sicer ni bila vsakdanja praksa, kljub temu pa so bile grožnje proti obstoječemu režimu obravnavane zelo ostro. Atatürku torej najbolj očitajo, da ni vzpostavil demokracije in da je državo vodil avtoritarno. Kljub temu pa se Turčijo še danes pogosto navaja kot zgled drugim muslimanskim državam na Bližnjem vzhodu. Ob vstopu v novo tisočletje se ni prvič zgodilo, da je bila Turčija s svojo domnevno izvedljivo muslimansko demokracijo (pogosto poimenovano tudi turški demokratični model) zgled drugim državam. Podobno vlogo je imela tudi v dvajsetih letih prejšnjega stoletja in kasneje, ko je več muslimanskih družb videlo reforme sekularizacije in modernizacije kot zgled, ki mu je treba slediti. Zato se je zdelo, da bo Erdoğanova vlada, odločena, da izvede zahteve Evropske Unije, lahko izvedla modernizacijski projekt z izgradnjo čistega sekularizma in demokracije, kar so vedno obljubljali, vendar nikoli v celoti izpeljali kemalisti. Toda, kot so sekularno usmerjeni turški akademiki hitro izpostavili, razlog, da je bila Turčija relativno demokratična in stabilna, ni v tem, ker jim je uspelo ustvariti nekakšno islamsko različico demokracije, ampak zato, ker je bila politika vse od časa kemalistov striktno sekularna. Nekateri so šli še dlje s trditvami, da razlog, zakaj Turčija od takrat naprej ni imela ekstremno radikalnega islamističnega sektorja, tiči prav v dediščini kemalizma. Zaradi stroge sekularne ureditve so bili islamistični radikanci prisiljeni artikulirati svoje verske politične identitete v sklopu demokratičnih načel. Nedavno zavračanje sekularizma s strani stranke AKP in ne toleriranje pravic ter svoboščin vseh, ki ne delijo njihovega mnenja, v zadnjem času podira model za zgled drugim državam. (Alaranta 2014, 4–7) V sledečem poglavju bom zato ugotavljala, kako trenutna vladajoča politika vpliva na ideologijo kemalizma.

4 USODA KEMALIZMA V ERDOĞANOVEM ČASU

Od osemdesetih let naprej, ko je vlada Turguta Ozala odprla turško gospodarstvo svetovnemu trgu, beležimo vzpon post-islamizma in nastanek islamske buržoazije. Podjetja, ki so takrat nastala, so posle pogosto sklenila izrecno na podlagi islamskih vrednot. Prav ta podjetja so proizvedla novi bogati razred, ki je bil posledično bolj pobožen kot prejšnje republikanske elite. Pod njihovim vplivom je nastal politični razred s koreninami v političnem islamu. Na volitvah leta 2002 je bil z zmago stranke AKP, ki je, kot rečeno, na oblasti že vse od takrat, dosežen vrhunec. (White 2010) Okrepljen islamski politični razred je začel izpostavljaljati problematiko kemalizma, uradne državne ideologije. Splošno mnenje med njimi je postalo, da je kemalizem bližje korporativistični kot liberalni ali socialistični tradiciji, sami pa naj bi delovali skladno z liberalno tradicijo in demokracijo. Toni Alaranta pravi, da je kemalizem najbolje razumevati kot zgodnjo različico politične desnice, kot politično ideologijo, ki si prizadeva za kapitalistično modernost in družbeno preobrazbo, ter hkrati poudarja, v kolikšni meri kemalizem kljub korporativističnim težnjam svojo tradicijo vseeno deli z liberalno. Nadalje pravi, da ni kemalizem nič manj, morda celo bolj v liniji z liberalno tradicijo, kot pa njeni sodobni izzivalci. Stranko AKP danes mnogi povezujejo z liberalizmom in pravijo, da nadaljuje tradicijo liberalne desnosredinske stranke, ki podpira demokracijo in zahodno usmerjeno zunanjo politiko. Če pogledamo, kako zelo post-islamisti liberalizem povezujejo s poslanstvom večne poglobitve in širitve človekovega razvoja, se AKP po Alarantovem mnenju oddaljuje od bistvene liberalne misli. Pravi, da smo lahko že od leta 2002 priča vzpenjanju konservativizma, ki se ni razvil le v konservativizmu s sunitiskim islamskim jedrom, ampak tudi v konservativizmu v sekularnem srednjem razredu. V tem smislu se Alaranta sprašuje, na kakšen način naj bi bila stranka AKP predstavnica liberalne tradicije, kot to trdijo sami. (Alaranta 2011) Danes mnogi obveščeni opazovalci menijo, da so dosežki Atatürka ogroženi zaradi naraščajoče islamistične struje pod vodstvom premiera Erdoğan, občudovalca idealizirane različice otomanske islamske preteklosti. Pomembno in hkrati ironično je, da so se množični protesti zoper Erdoğan, ki so preplavili Turčijo junija 2013, sprožili zaradi njegove samovoljne odločitve, da se uniči Gezi Park, eno od redkih preostalih zelenih površin v Istanbulu, in da se ga nadomesti z repliko otomanske vojašnice in nakupovalnim središčem. Drugi načrti so vključevali izgradnjo ogromne nove mošeje na sosednjem trgu Taksim, kjer zdaj stoji spomenik republiki. Od kod ta nostalgija po romantizirani, če ne celo imaginarni otomansko-islamistični zgodovini? Barkshian meni, da

se je morda začela z občutkom krivice pri turških islamistih, s prepričanjem, da je bila zlata doba islamske prevlade uničena s strani zahodnih krščanskih sil in zahodne tehnologije. Karkoli že je tisto, kar vodi to nostalgijo, je postalo prepričljiva sila v turški politiki. Nekateri politični znanstveniki so Turčijo zato označili za razklano državo z narodom, ki kulturno pripada določeni civilizaciji, ki je bila vzpostavljena z Atatürkom, njihovi voditelji pa si jo želijo na novo opredeliti, kot da pripada drugi, prejšnji otomanski civilizaciji. (Bakshian Jr. 2013)

4.1 Politika Erdoğan in njegove stranke ter njen odnos do kemalizma

Že več kot deset let ima torej islamistična politika v Turčiji premoč, in to zahvaljujoč predvsem enemu človeku – odločnemu vizionarju Erdoğanu. Označujejo ga kot močnega govorca in usposobljenega političnega organizatorja z avtokratsko energijo in z obsesivnim občutkom lastnega poslanstva, a hkrati kot protagonista slabe šale, ki jo zgodovina igra s Turčijo. Mnogi se šaliyo, da bi bil, če bi imel Atatürk zlobnega brata dvojčka, ta točno tak kot Erdoğan. Večina njegovih stališč je namreč popolno nasprotje od stališč, ki jih je imel Atatürk. Atatürk je bil kvečjemu agnostik, ki je menil, da je islam, kakršen je bil praticiran v Otomanskem cesarstvu, predvsem sovražnik napredka; Erdoğan, na drugi strani, pa je predan musliman, ki se z nostalgijo obrača k starim imperialnim časom. Svojo nostalgijo je razkril šele po ustanovitvi stranke AKP, na poti do predsednika vlade pa je predstavljal demokratičnega reformatorja, ki je obljubljal boj proti ukoreninjeni korupciji, ki je vladala v političnih krogih, odprtje gospodarstva za konkurenčnost in rast ter izboljšavo osnovnih socialnih storitev, kot sta šolstvo in komunalna infrastruktura v revnejših delih države. V revnejših soseskah Istanbula je izboljšave na teh področjih dosegel že kot župan in na sploh je izpolnil mnogo svojih obljub. Vendar zloraba politične moči in pajdaški kapitalizem še vedno obstajata, korupcija ni bila odpravljena, ampak kvečjemu demokratizirana. Erdoğan je sicer namenil milijone turških lir za razvoj projektov v revnih, ruralnih okoljih, kjer so bili tudi najbolj potrebni. Sprejel je reforme v ekonomiji in gospodarstvu in pod njegovim vodstvom, čeprav ne v celoti zaradi njega, je turško gospodarstvo v manj kot desetletju postalo osemnajsto največje na svetu, BDP na prebivalca pa se je skoraj potrojil. To pomaga razložiti močno podporo stranki AKP na volitvah 2007 in 2011, ko je stranka prejela skoraj petdeset odstotkov podpore volivcev. Zato lahko rečemo, da je Erdoğan kot predsednik vlade naredil veliko za javni interes. Problem pa je, kot pravi Bakshian, v njegovem zasebnem interesu. Časopis Der Spiegel na primer je objavil eno izmed njegovih izjav, kjer je demokracijo

primerjal z vlakom. Izstopili naj bi, ko prispemo na postajo, ki si je želimo. Po rekordni zmagi na volitvah 2011, se je Erdoğan očitno odločil, da se približuje svoji postaji. Dopisnik časopisa Wall Street Journal Joe Parkinson je to povzel na naslednji način: Premier želi uvesti dodatne omejitve glede uživanja alkohola in pravice do splava. Večkrat je pozval vse ženske, naj imajo za večjo rast turškega prebivalstva vsaj tri otroke, državljanom je naročal, kaj naj jejo pri domači mizi, in posredoval za cenzuro seksualnih scen v televizijskih oddajah. Njegova vlada je utišala veliko medijev, in tako zdaj Turčija zapre več novinarjev kot Iran in Kitajska. In kar je še bolj pomembno, Erdoğan ima moč za spreminjanje ustave, kar bi zmanjšalo moč parlamenta in povečalo moč predsednika vlade. Kot je poročal *New York Times*, ima Erdoğan večinsko razumevanje demokracije, prepričan je namreč, da lahko z enainpetdeset odstotno podporo vodi državo popolnoma po svoji volji. Ne želi nadzora in ravnovesja. Ti dejavniki pomagajo razložiti, kako se je protest nekaj okoljevarstvenikov v pičlih nekaj urah razvil v množične proteste, ki so vključevali več sto tisoč, morda več milijonov turških državljanov v vseh večjih mestih po državi. (Bakshian Jr. 2013) Čeprav ni nikoli dobesedno zavračal kemalističnih načel, je iz njegovih dejanj popolnoma razvidno, da deluje v nasprotju z osnovnimi človekovimi pravicami, ki so temelj ideologije kemalizma. In čeprav je bila kemalistična oblast prav tako avtoritarna in nedemokratična, kot njegova, se je vseeno zavzemala za razvoj demokracije – in to že skoraj stoletje nazaj, ko je sodobna interpretacija demokracije v svetovnem merilu šele stopala v veljavo.

4.2 Protesti v letih 2013 in 2014 ter navezave na kemalizem

Protesti, ki so se začeli zaradi ogorčenja nad nasilno odstranitvijo mirnih sedečih protestnikov, so se razširili po vsej državi in odprli široko paleto vprašanj, v središču katerih so bila vprašanja svobode tiska, svobode izražanja in svobode zbiranja ter vprašanje legitimnosti poseganja vlade v sekularno urejenost države. Od osemdesetih milijonov prebivalcev naj bi tri in pol milijone ljudi sodelovalo pri skoraj pet tisoč demonstracijah, originalno povezanih s prvotnimi protesti v Gezi Parku. (De Bellaigue 2013) Socialna omrežja so igrala odločilno vlogo pri organizaciji protestnikov, ne nazadnje tudi zato, ker večina turških medijev vsaj v začetni fazi o protestih ni poročala. Gezi park se je prelevil v tabor, podoben gibanju Occupy⁵, z več tisoč protestniki, ki so se tam začasno naselili s šotori. Organizirali so knjižnico, zdravstveni dom, distribucijo hrane in lastne medije. Proti-

---

⁵ Occupy gibanje je mednarodno protestniško gibanje, ki se zavzema za enake socialne in ekonomske pravice ljudi.

izgredniške enote policije so proti protestnikom uporabljale solzivec in vodne topove, na večer 15. junija pa so s silo odstranile protestnike in zažgale njihov tabor in šotore. Po tem dogodku so protestniki po mnogo parkih v državi organizirali podobne tabore pod geslom »Erdogan je vsak park naredil Gezi Park«. (Yöney 2013) Poleg enajstih smrtnih žrtev je do danes nasilje policije terjalo več kot osem tisoč poškodb in tri tisoč aretacij. Prekomerna uporaba sile s strani policije in splošna odsotnost vladnega dialoga s protestniki sta bili tarči kritik nekaterih tujih držav in mednarodnih organizacij. (Amnesty International 2013) *The Guardian* je poročal, da so protesti združili mlade in stare, desničarje in levičarje, zakrite ženske, nacionaliste in Kurde. Izpostavljali so probleme, ki so presejali načrtovano izgradnjo nakupovalnega centra, in govorili o problematiki vojne v Siriji in o novih zakonih za omejevanje pitja alkohola in poljubljanja v javnosti, ki jih je skušal uvesti Erdoğan. Ta je na njihove pritožbe odgovoril, da lahko počnejo kar hočejo in da so v vladi že sprejeli odločitev, ki je ne mislijo spreminjati. Zagovarjal je izgradnjo nakupovalnega centra in vojašnice v otomanskem stilu, češ da je to pomembno za ohranjanje in spoštovanje zgodovine. Protestniki pa so trdili, da ne morejo spoštovani nečesa, kar ne obstaja, in da ljudje sploh ne vedo, kako so stvari izgledale v otomanskih časih, zato da je smešno trditi, da ima projekt karkoli opraviti z obnovo zgodovinske stavbe. (Letsch 2013) Najbolj množična "oborožitev" protestnikov je bila turška zastava, ogromno pa jih je imelo zastavo s podobo Atatürka (glej: Slika 1). Ob Gezi Parku na trgu Taksim so na Kulturnem centru Atatürk izobesili njegovo ogromno sliko (glej: Slika 2). Poleg motivov Atatürka in zahtev po temeljnih svoboščinah in zavračanju islamističnih načel so največje navezave na kemalizem zahteve protestnikov, da mora Turčija ostati sekularna država. Protesti, ki že več kot eno leto izbruhnejo ob vsakem poskusu zatiranja in omejevanja človekovih pravic, se nadaljujejo. Vprašanje, kaj se bo zgodilo na predsedniških volitvah v avgustu, zaenkrat ostaja odprto. Zagotovo pa je, da protestniki ne bodo odnehali, dokler njihove zahteve ne bodo ali popolnoma zatrite ali pa vsaj delno uslišane.

Slika 1: Protestnik v Izmirju, ovit v turško zastavo z Atatürkom (foto: osebni arhiv).

Slika 2: Protestniki na trgu Taksim s Kulturnim centrom Atatürk v ozadju (foto: osebni arhiv).

5 SKLEP

Čeprav se je ideologija kemalizma spremenila, lahko rečemo, da je v svojem bistvu ostala enaka. Temeljne človekove pravice in svoboščine, liberalizem in sekularizem so cilji, ki jih zahtevajo vsi protestniki. In čeprav je čas Atatürka že davno mimo, se ogromno ljudi na politične ideje, ki so takrat veljale, še vedno obrača z nostalgijo. Še vedno se večina liberalno usmerjenih ljudi lahko poistoveti z idejami nekdanjega voditelja in z ideologijo kemalizma. Med njimi je ogromno takih, ki Atatürka še vedno poveljujejo in trdijo, da brez njega države Turčije in Turkov ne bi bilo. Drugi na ta čas gledajo bolj sodobno in ne želijo nazaj v totalitaren režim, ki je takrat vladal, vseeno pa zagovarjajo temeljne ideje kemalizma. Sploh v zadnjem času, ko je na oblasti stranka AKP, je takšno opredeljevanje prišlo še bolj do izraza. Zato lahko potrdim svojo hipotezo, da želita Erdoğan in njegova stranka, s tem ko poudarjata pomembnost otomanskih časov kot časov zlate dobe, spremeniti oziroma zavreči tradicionalno kemalistično ideologijo. Tudi zaradi tega se toliko ljudi obrača proti njemu in poudarja kemalistične vrednote še bolj, kot bi jih morda sicer. Protestniki prav to zavračanje kemalizma uporabljajo kot protiargument in se tako skušajo boriti proti aktualni oblasti. Kemalizem je še vedno zelo močna ideologija, ne samo v Turčiji ampak tudi drugod v muslimanskem svetu. Veliko muslimanskih narodov je iskalo in še vedno išče navdih v kemalizmu.

Je torej kemalizem v današnjem času le mit ali morda predstavlja občo realnost? Menim, da oboje drži, saj se, kot smo ugotovili, mit vedno odraža kot obstoječa družbena stvarnost. Ali, kot je dejal že Girardet, »mit je vedno mešal realno in izmišljeno, dejstva in fantazije; domišljija in stvarnost vplivata druga na drugo, razvijata se zahvaljujoč druga drugi.« (Girardet 2000, 208) Tudi »mit o voditelju ne more obstajati sam, brez ideologije. Mit in ideologija se nenehno povezujeta, lahko bi celo rekli prepletata. Delujeta skupaj in tako povezana oblikujeta celovito mitologijo.« (Hadžimušović 2006, 15) S tem ko se v Turčiji krepi opozicija in z njo islamistični radikalizem, se hkrati krepi tudi mitologija kemalizma. Kemalizem je že tako zelo močno zasidran v turško zavest in identiteto, nič drugače kot islam, in dokler bo v Turčiji prisoten boj med islamisti in sekularisti, bo Turčija bila svoj politični boj.

Bolj se je islamizem razširil v nekaterih predelih države, bolj zaostali ti predeli postajajo. Morda zaradi prepričanja islamistov, da religija združuje popolno, hermetično in preroško formulo za vodenje vseh področij človeške družbe. Takšna miselnost ima vgrajeno sovražnost do novega znanja, do duha radovednosti in želje po prevpraševanju vere z intelektualno strogostjo. Ne sprašuj novih vprašanj in ne boš odkril novih odgovorov. Voditelji, kot je bil Atatürk, ki so živeli v času propada imperijev, so poskušali zgraditi sodobno turško alternativo. To je bila težka naloga, vendar so tudi s samo delnim uspehom dosegli izjemne dosežke, ki so pomembni še danes. (Bakshian Jr. 2013)

V tem smislu se lahko vprašamo, ali je islam res nekaj, kar mora nujno vplivati na politiko? Je ta ločitev res tako nemogoča? Pro-demokratski protestniki, večinoma nenasilni in lepo vzgojeni, so večinoma tudi zelo mladi. Naraščajoča generacija Turkov, ki jih skrbi za osebno svobodo, se ne bo pustila ustrahovati. Predstavljajo novo politično skupino, ki je ni mogoče opredeliti za striktno levo ali desno, muslimansko ali sekularno. Predstavljajo generacijo mladih ljudi, ki imajo dostop do elektronske komunikacije, ki je nobena tiranija ne more v celoti blokirati. Močno se zavedajo svojih pravic in nepravilnosti tistih, ki jim le te odrekajo. Vendar se je težko boriti praznih rok. Odsotnost močnih in verodostojnih opozicijskih voditeljev prepušča politični oder visoko kvalificiranemu Erdoğanu, ki ga nekateri označujejo za križanca med Hueyjem Longom, Margaret Thatcher in Juanom Peronom. V kratkem času se lahko dvomi in delitve med njegovimi privrženci izkažejo za večjo zavoro njegovih aspiracij, kakor kakršnokoli število mirnih demonstrantov. In, kot je izpostavil Jenkins, četudi večina protestnikov predstavlja specifični del družbe, je to nedvomno prvo turško spontano ljudsko politično gibanje, ki ima potencial za odprtje popolnoma novega poglavja v razgibani zgodbi turške države. (Bakshian Jr. 2013) Kot moderna država, ki je bila že na dobri poti k priključitvi Evropski Uniji, je Turčija s pretirano represijo ob uporabi državljanov to možnost najverjetneje prestavila za nekaj let. Lahko rečemo, da je naredila dva koraka nazaj na poti k modernizaciji in demokraciji. Morda ima Mango prav, ko pravi, da je Turčiji bolje izven Evropske Unije, saj ni nujno, da si njen član, če želiš vzpostaviti evropske temelje trga in standard človekovih pravic. (Research Turkey 2012) Menim, da vstop Turčije v Evropsko Unijo ni tako pomemben, kot je pomembno spoštovanje in upoštevanje sekularnosti. Bolj se bo to upoštevalo, več je možnosti, da se turški prostor omehča v boju med eno in drugo opcijo. Kemalizem je torej razpet med mitom in stvarnostjo. Vsaka ideologija in mitologija imata možnost, da uveljavita spremembe v družbi. Vprašanje je le, kakšne bodo te spremembe.

6 LITERATURA

1. Ahmad, Feroz. 1993. *The making of modern Turkey*. London: Routledge.
2. Alaranta, Toni. 2011. Kemalism, Nationalism, Liberalism – Re-Considering the Problematic Trinity. *Journal of East European and Asian Studies* 2 (1): 29–47.
3. --- 2012. Contemporary Kemalist Intellectuals – Europeanizers against Europe? *Turkey Analyst* 5 (22). Dostopno prek: <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/turkey/2012/121121B.html> (12. junij 2014).
4. --- 2014. *The End of the EU Project in Turkey?: Determinants of Turkey's EU-bid Under the AKP Regime*. Fiia Briefing Paper 156. Dostopno prek: www.fiia.fi/assets/publications/bp156.pdf (5. julij 2014).
5. Amnesty International. 2013. *Turkey: Gezi Park protests: Brutal denial of the right to peaceful assembly in Turkey*. Dostopno prek: <http://www.amnesty.org/en/library/info/EUR44/022/2013/en> (4. julij 2014).
6. Bakshian Jr., Aram. 2013. Erdogan, the Anti-Ataturk. *The National Interest* (September-October). Dostopno prek: <http://nationalinterest.org/article/erdogan-the-anti-ataturk-8958> (2. julij 2014).
7. Blanco Villalta, Jorge. 1991. *Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi.
8. Cassirer, Ernst. 1995. Tehnika sodobnih političnih mitov. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 23 (176): 11–20.
9. Chapin Metz, Helen, ur. 1995. *Turkey: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress. Dostopno prek: The Library of Congress.
10. De Bellaigue, Christopher. 2013. Turkey: 'Surreal, Menacing...Pompous'. *The New York Review of Books* December (19). Dostopno prek: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2013/dec/19/turkey-surreal-menacing-pompous/?pagination=false> (4. julij 2014).
11. Encyclopaedia Britannica. 2014. *Justice and Development Party*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1018363/Justice-and-Development-Party> (4. junij 2014).
12. Girardet, Raoul. 2000. *Politički mitovi i mitologije*. Beograd: Biblioteka XX vek.
13. Hadžimušović, Cihan. 2006. *Mit o voditelju - Mustafa Kemal Atatürk*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

14. Letsch, Constanze. 2013. Turkey protests spread after violence in Istanbul over park demolition. *The Guardian*, 1. junij. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2013/may/31/istanbul-protesters-violent-clashes-police> (5. julij 2014).
15. Lewis, Bernard. 1968. *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford: Oxford University Press.
16. Mango, Andrew. 1999. *Atatürk*. London: J. Murray.
17. Columbia University. 1994. *Mustafa Kemal Atatürk*. Dostopno prek: <http://www.columbia.edu/~sss31/Turkiye/ata/hayati.html> (15. junij 2014).
18. Navaro-Yashin, Yael. 2002. The Market for Identities: Secularism, Islamism, Commodities. V *Fragments of Culture: The Everyday of Modern Turkey*, ur. Deniz Kandiyoti in Ayşe Saktanber, 221–253. New York: I.B. Tauris & Co Ltd.
19. Research Turkey. 2012. "Interview with Dr. Andrew Mango: Turkey's Walk from 1923 to 2023: A Critique of Past and Recent Political Challenges". Dostopno prek: <http://researchturkey.org/interview-with-dr-andrew-mango-turkeys-walk-from-1923-to-2023-a-critique-of-the-past-and-recent-political-challenges/> (5. julij 2014).
20. Schubel, Vernon. 2013. The Gezi Park Protests: Is Turkey becoming Egypt? *Informed Comment: Thoughts on the Middle East, History and Religion*, 11. julij. Dostopno prek: <http://www.juancole.com/2013/07/protests-becoming-schubel.html> (5. junij 2014).
21. Sonyel, Salâhi R. 1989. *Atatürk – The Founder of Modern Turkey*. Ankara: Turkish Historical Society Printing House.
22. Ünsal, Artun. 1979. Atatürk's reforms: realization of an utopia by a realist. *The Turkish Yearbook of International Relations* (19). Dostopno prek: http://www.politics.ankara.edu.tr/yearbookdizin/dosyalar/MMTY/19/2_by_artun_unsal.pdf (12. junij 2014).
23. Velikonja, Mitja. 1995. Mitologije našega časa. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 23 (176): 9–10.
24. --- 1996. *Masade duha: razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
25. White, Jenny. 2010. Fear and loathing in Turkish national imagination. *New Perspectives on Turkey* 42. Dostopno prek: <http://www.newperspectivesonturkey.net/Journal/Lecture/12> (29. junij 2014).

26. Yöney, Yüce. 2013. Every Park Become Gezi Park in Turkey. *İstanbul - BIA News Desk*, 19. junij. Dostopno prek: <http://www.bianet.org/english/youth/147740-every-park-become-gezi-park-in-turkey> (4. julij 2014).